

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXIX
Књига 57

Нови Сад, септембар 1997
Број 9

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Др Драган Јовашевић О правној заблуди у кривичном праву / 311

РАСПРАВЕ

Филип Филиповић Легализација домаћих исправа ради
употребе у иностраној држави / 328

Др Маријана Пајванчић Гласање — празнине и непрецизности
у прописима / 333

ГЛЕДИШТА

Др Александар Фатић Социјална димензија кризе
„централно”-источне Европе
после 1989. године / 343

ПРИКАЗИ

Др Радивој Степанов Др Маријана Пајванчић: „Избори —
правила и прорачуни” / 354

ПРАКСА

Одлуке Савезног уставног суда / 357

САОПШТЕЊА

Са седнице Управног одбора Адвокатске коморе Војводине / 362

Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988.
поводом 60-годишњице излажења,
„ГЛАСНИК” Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом

CONTENTS

ARTICLES

- Dragan Jovašević, Ph.D. Mistake of Law in Criminal Law / 311

DISCUSSIONS

- Filip Filipović Legalization of Domestic Documents
for the Usage in the Foreign States / 328
- Marijana Pajvančić, Ph.D. Vote — Voids and Indefinites in the
Regulations / 333

REMARKS

- Aleksandar Fatić, Ph.D. The Social Crisis of „Central”-Eastern
Europe Since 1989 / 343

REVIEWS

- Radivoj Stepanov, Ph.D. Marijana Pajvančić, Ph.D.: „Elections —
Rules and Estimates” / 354

CASE LAW

- Decisions of the Federal Constitutional Court / 357

NOTICES

- From the Meeting of the Managing Board of the Vojvodina Bar Association / 362

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Костиа Мајински (1928—1932), др Никола Николић (1933—1936), др Василије Сјанковић (1936), др Славко М. Ђирић (1937), Владимир К. Хаџи (1937—1941), Милорад Бојић (1952—1972), Сава Савић (1973—1987), Мирослав Здјелар (1987—1994)

Уређивачки одбор

СЛОБОДАН БЕЉАНСКИ

главни и одговорни уредник
адвокат у Новом Саду

Др Енике Веј, адвокат у Новом Саду, Милан Добросављевић, адвокат у Новом Саду, др Јанко Кубињец, адвокат у Бачком Петровцу, др Жељко Фајфрић, адвокат у Шиду, мр Славен Бачић, адвокат у Суботици, Предрај Веселиновић, адвокат у Новом Саду

Технички уредник

Мирјана Јовановић

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/І. Телефон: 021/29-459, 21-235
Рукописи се не враћају

ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXIX
Књига 57

Нови Сад, септембар 1997
Број 9

ЧЛАНЦИ

УДК 343.159

Др Драћан Јовашевић
доцент Полицијске академије у Београду

О ПРАВНОЈ ЗАБЛУДИ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ*

САЖЕТАК: Кривична одговорност је претпоставка да се према учиниоцу кривичног дела изрекне одговарајућа казна. Но, постоје случајеви када одређене околности искључују постојање виности. То су између осталих заблуда — стварна и правна.

Правна заблуда је непостојање представе или постојање погрешне представе о забрањености дела. То је практично заблуда о противправности дела, о правном значају дела. Постоје случајеви када учинилац из оправданих разлога није знао прописе који одређују да је његово понашање противправно и забрањено. То је неотклоњива заблуда која представља факултативни основ за блаже кажњавање или за ослобођење од казне. Поред ње постоји и отклоњива заблуда када учинилац није из оправданих разлога био у заблуди о противправности свога поступања.

Кључне речи: представа о делу, погрешна представа, заблуда о забрањености, противправност дела, отклоњива, неотклоњива заблуда.

1. УВОД

Опште је прихваћено становиште да виност у кривичном праву представља психички однос учиниоца према свом делу. Тај психички

* Рад примљен: 22. I 1997.

однос се изражава у постојању свести о радњи извршења, последици дела и узрочном односу између предузете радње и наступеле последице у спољном свету као и у постојању хтења, воље, жеље или пак пристајања на произведену последицу. Овако схваћена виност представља и субјективни елеменат кривичног дела.

С обзиром да је виност везана за учиниоца кривичног дела она представља субјективну категорију у кривичном праву. Без виности нема кривичне одговорности па ни кажњавања учиниоца кривичног дела. У том случају постоји само кривично дело у смислу проузроковане промене у спољном свету без субјективне везе учиниоца са проузрокованом последицом.

У кривичном праву је правило да се према кривично одговорном учиниоцу (који је урачунљив и вин) за извршено кривично дело изриче казна као врста друштвеног реаговања на учињено дело. Но, у пракси се могу појавити ситуације када се извршено кривично дело не може приписати виности одређеном учиниоцу. Наиме, то су ситуације када се у конкретном случају појављују одређене околности које искључују постојање виности на страни учиниоца. Те околности се називају основи који искључују постојање виности.

Али пошто је виност субјективни елеменат кривичног дела то се и ови основи који искључују постојање виности могу назвати и субјективни основи искључења кривичног дела.¹ У теорији кривичног права се као основи који искључују постојање виности наводе: сила, принуда, претња, стварна заблуда и правна заблуда. С обзиром да заблуда (стварна и правна) не искључују виност у погледу радње већ само у погледу последице кривичног дела, то се она третира као посебан основ за искључење виности.

Посебан значај и улогу међу основима који искључују постојање виности има правна заблуда (*error iuris*).

Заблуда (*error*) уопште означава непостојање представе (свести) или постојање погрешне представе (свести) о некој околности. Заблуда се тако разликује од незнања које представља потпуно одсуство било какве представе (свести) о некој чињеници или околности. Заблуда је дакле или потпуно одсуство свести о нечему или је пак то постојање погрешне, непотпуне или нејасне представе.

Пошто се заблуда (у смислу непотпуне или погрешне представе) може односити на неку стварну чињеницу (чињеницу из спољног света) или на неку правну околност (околност предвиђену правним прописима) то се у теорији кривичног права разликују и две врсте заблуда. То су стварна и правна заблуда. Стварна заблуда (*error facti*) представља заблуду у погледу неке стварне околности кривичног дела. Стварне околности кривичног дела се могу односити на опште или посебне елементе кривичног дела или пак на неке друге стварне околности које не представљају обележја кривичног дела, али имају

¹ Љубиша Јовановић, *Кривично право I*, Општи део, Београд, 1995, стр. 282.

одређени кривично правни значај за извршење самога тог кривичног дела.

Насупрот њој, правна заблуда је заблуда о забрањености (противправности) кривичног дела. Тако схваћена правна заблуда представља погрешну или непотпуну представу о правном значају дела.

II. ПОЈАМ И ЕЛЕМЕНТИ ПРАВНЕ ЗАБЛУДЕ

Велики број друштвених односа у које ступају појединци или друштва (дакле физичка или правна лица) регулисан је правним нормама. То је случај још од постанка првобитне друштвене организације у облику државе. То су дакле правни односи. Ступање у различите правне односе, заснивање, промену или престанак правних односа може да има различите последице. С обзиром да су ти различити друштвени односи са правним уређењем прерасли у правне односе то је неопходна претпоставка за њихове учеснике да познају правне прописе којима су ти односи уређени (регулисани). Стога се као *ratio* јавља потреба да се појединци упознају са правним прописима који регулишу њихове међусобне правне односе у најширем смислу. Ти правни прописи су предвиђени различитим гранама права.

Из тога произилази да су појединци дужни да познају правне норме да би по њима могли и да се понашају. Јер у случају кршења тих норми или пак њиховог непознавања сносили су последице које су се најчешће огледале и у примени одређених санкција које је друштво наметало појединцима у правцу постизања правне дисциплине у понашањима. Тим пре познавање кривично правних прописа је било неопходно јер су и последице које су произилазиле из једног кривично правног односа далеко теже погађале појединце. Стога су сви били дужни да посебно познају кривичноправне прописе дакле прописе који говоре о томе која и каква су понашања забрањена и кажњива, а која не.

Но, то је само претпоставка да сви грађани (дакле сви појединци) познају све прописе који су на снази у одређеном времену у одређеном друштву. Захтевати да сви познају све прописе је неоправдано и неосновано, па чак и немогуће. Ти прописи су многобројни, они се често мењају, допуњују, сви прописи нису садржани у само једном или неколико кодификованих законских аката већ су раштркани у огромној шуми различитих правних прописа (подзаконског карактера).

И кривично законодавство које је на снази није садржано само у кривичним законима (код нас у савезном и два републичка кривична закона) већ је обухваћено низом других прописа (законских и подзаконских) који регулишу одређена људска понашања, али чије норме имају велики практични значај за кривично право (посебно

код бланкетних кривичних дела). Ово тим пре што се кривично правна заштита појављује као последња инстанца правне заштите многих од тих односа (у сфери привредних, брачних, породичних, имовинских, наследних, меничних, чековних и других области правних односа).

С друге стране и кривично законодавство је само један део или сегмент целокупног правног система једне земље и с њим је неразводно повезан и испреплетен.

И на крају треба имати у виду да у једној држави у правним односима учествују појединци различитог нивоа образовања, културе, информисања, схватања што све може да представља одређену препреку апсолутном прихватању претпоставке о познавању свих важећих правних прописа којима су регулисани многобројни међуљудски друштвени и правни односи.

Због свега наведеног у конкретним животним ситуацијама могу да се нађу појединци који због непознавања прописа могу бити у различитим правним ситуацијама. Неке од тих ситуација су оправдане (извињавајуће) са аспекта кривичног права, а друге су потпуно ирелевантне. У таквим случајевима може да се говори о постојању правне заблуде.

Правна заблуда је у кривично правном смислу погрешна или непотпуна представа учиниоца о забрањености свога дела. То значи да учинилац који је кривично дело учинио у правној заблуди није знао да је његово дело забрањено постојећим прописима (односно сматрао је да је његово дело дозвољено са аспекта правног поретка). Забрањеност дела значи да је дело забрањено нормама позитивног права, односно да је оно противправно.

Према томе правна заблуда представља непостојање представе или погрешну представу учиниоца о забрањености дела, а што значи да учинилац не зна да је дело које чини законом одређено као кривично дело или да је оно противправно. Правна заблуда дакле представља погрешну представу учиниоца о правном значају дела.

Но, ово схватање појма правне заблуде није ни једино ни опште прихваћено у кривично правној литератури.

Тако неки аутори сматрају правном заблудом и заблуду о стварним околностима које су правно релевантне, наиме о чињеницама правне природе. Према овим ауторима правна заблуда (а не стварна) постоји у случају када неко лице одузима туђу покретну ствар мислећи у заблуди да је његова). Ово становиште је погрешно јер и заблуда о правним чињеницама представља само стварну заблуду. Наиме, и правне чињенице су само стварна обележја кривичног дела, оне постоје у стварности иако нису физички, чулима опазиве, па погрешна представа о њиховом постојању представља стварну заблуду.

Погрешна представа учиниоца о противправности дела може да буде двојака. Прво то може да буде непостојање свести о против-

правности дела. У том случају учинилац не зна да је његово поступање противправно, противно некој правној норми садржаној у било ком пропису позитивног права. То су ситуације када службено лице нпр. не познавајући довољно правне прописе о служби коју врши није свесно да поступа противправно (противно прописима о служби).

Но, погрешна представа о противправности може да се огледа и у случају када учинилац дела погрешно држи да нека постојећа околност искључује противправност и чини дело дозвољеним (нпр. да у конкретном случају постоји крајња нужда, нужна одбрана и сл. основи који искључују противправност), а та околност која стварно има такво дејство не постоји у конкретној ситуацији. У оваквој заблуди поступа нпр. војно лице када по наређењу претпостављеног учини тешко кривично дело сматрајући да свако поступање по наређењу претпостављеног искључује противправност његовог поступања.²

Правна заблуда се односи на противправност као општи елемент кривичног дела, а не и на противправност која се појављује као посебно обележје бића код неких кривичних дела (где учинилац поступа неовлашћено, противправно, противно прописима и сл.). Пошто код ових кривичних дела противправност има као и сва друга законска обележја кривичног дела значај стварне околности дела, то погрешна представа о овој врсти противправности има карактер стварне заблуде (која у том случају искључује умишљај код учиниоца дела). Тако се лице које другог противправно лишава слободе мислећи да поступа по законском овлашћењу јер није свесно своје противправности поступања налази у стварној, а не у правној заблуди.

Исто тако и заблуда о стварним околностима које су правне природе (а које представљају обележје кривичног дела) представља стварну, а не правну заблуду. То је случај одузимања туђе ствари у заблуди мислећи да је учиниочева (код кривичног дела крађе).

У циљу илустрације предњих навода указаћемо на неке примере из наше судске праксе.

Дозвола за држање и ношење оружја коју су издале војне јединице Републике Српске и Републике Српске Крајине немају важност на територији СР Југославије па ако неко лице са таквим исправама држи и носи ватрено оружје, муницију или експлозивне материје чини кривично дело из чл. 33. Закона о оружју и муницији.³ У таквом случају учинилац дела је у заблуди о противправности свога поступања — ношења оружја јер мисли да је његово поступање

² Коменџар *Кривичној закона СРЈ*, Београд, 1995, стр. 100.

³ Правно схватање усвојено на седници другостепеног кривичног одељења Окружног суда у Београду од 5. новембра 1992. године.

дозвољено (уз поседовање дозволе за оружје издате од стране војних органа из других држава).

Чињеница да је оптужени као добровољац био члан регуларних војних јединица на ратишту не може искључити његову кривичну одговорност за неовлашћено набављање и држање ватреног оружја.⁴

Заблуда или погрешна представа о противправности свога поступања такође није била релевантна ни у следећем примеру. Радник органа унутрашњих послова који у свом стану држи шкорпион и муницију за њега чини то неовлашћено јер се ради о аутоматском кратком оружју чије је набављање физичким лицима забрањено, а у конкретном случају се није радило о оружју којим је оркивљени службено задужен као припадник МУП-а.⁵

У вези са потребним одобрењем одбрана окривљених се не може свести да они нису знали за неопходност одобрења. Суд је оценио тезу одбране окривљеног да се он налазио у правној заблуди, а наиме да није знао да је то што чини забрањено, те да је одобрење потребно имајући у виду наводе окривљеног да је био у општини где се интересовао за организовање игре на срећу те да су му управо тамо и рекли да дозволу не издају те да је његово предузеће регистровано само за производњу аутомата за забавне игре и сервисирање истих што је суд довело до закључка да окривљени није био у неотклоњивој заблуди да чини нешто што је забрањено.⁶

За разлику од стварне заблуде (где учинилац нема представу о некој стварној околности кривичног дела) код правне заблуде учинилац дела је управо свестан (има представу) о свим околностима дела које предузима (о радњи, последици, узрочном односу између њих и о свим другим стварним околностима дела које чине обележја његовог бића), али није свестан (нема представу) да чини кривично дело, односно дело које је забрањено позитивним прописима.

Правна заблуда се може појавити у неколико случајева. То су:

1. када учинилац није свестан да је дело које је учинио одређено у закону (кривичном или неком споредном савезном или републичком) као кривично дело,

2. када учинилац није свестан да је дело које је учинио противправно, забрањено постојећим позитивним прописима већ држи да је његово поступање дозвољено,

3. када учинилац погрешно сматра да нека околност која није елеменат бића кривичног дела искључује противправност дела, односно услед његовог постојања дело чини дозвољеним,

4. када учинилац не зна норму која употпуњује бланкетно биће кривичног дела. Те норме су садржане у законима или подзаконским

⁴ Пресуда Окружног суда у Београду Кж. 453/92. од 23. децембра 1992. године.

⁵ Пресуда Окружног суда у Београду Кж. 520/94. од 30. јуна 1994. године.

⁶ Пресуда Другог општинског суда у Београду К 983/94. од 10. марта 1995. године.

актима у другим гранама права и на њихову садржину, смисао и значај упућује управо норма којом је у кривичном закону одређено кривично дело,

5. када учинилац погрешно сматра да нека постојећа околност која је обележје бића кривичног дела чини дело дозвољеним услед малог значаја дела (када је учинилац дела у заблуди да је његово дело незнатне друштвене опасности),

6. када учинилац погрешно супсумира неку стварну околност под појам који закон употребљава код одређивања бића појединих кривичних дела без обзира да ли је тај појам одређен правном (кривично правном или ванкривично правном) или неком другом нормом.

III. ПРАВНА ЗАБЛУДА И ПРОТИВПРАВНОСТ КОД КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Правна заблуда је дакле заблуда о забрањености односно о противправности дела. Учиниолац предузимајући радњу извршења не зна, није свестан или има погрешну представу о томе да чини нешто што је забрањено или што је противно постојећим прописима. Противправност је опште обележје, основни и општи елеменат појма сваког кривичног дела. Па ако учинилац има погрешну представу о овом обележју, он није ни свестан да чини кривично дело.

Поред противправности и друштвена опасност представља општи и основни елеменат сваког кривичног дела. Друштвена опасност и противправност се у кривично правној теорији често обухватају једним појмом — противправношћу. При таквом схватању, друштвена опасност се подразумева као противправност у материјалном смислу, а противправност као противправност у формалном смислу. То су две стране — материјална и формална једне исте појаве или једног истог обележја — противправности кривичног дела.

Правна заблуда јесте заблуда о противправности дела. То би другим речима значило да правна заблуда обухвата и заблуду о противправности у формалном и о противправности у материјалном смислу. Ова заблуда односно недостатак представе (свести) или погрешна представа може да се односи истовремено на обе противправности (дакле и на противправност у материјалном и у формалном смислу) или да се заблуда односи само на једну противправност (противправност у формалном или само у материјалном смислу). То значи у овом другом случају да учинилац дела може бити свестан материјалне противправности, а да не буде свестан формалне противправности и обрнуто.

У законодавствима, а и у теорији кривичног права правна заблуда се најчешће односи на непостојање свести или на постојање погрешне свести учиниоца у односу на формалну противправност. То се види и из појмовног одређивања правне заблуде где се она схвата:

као незнање или неправилно схватање кривичног закона које не извињава, непознавање прописа овог или неког другог закона не извињава и сл.

Но, пошто се правна заблуда схвата као заблуда о правном значају дела, то би другим речима значило да се учинилац налази у погрешној представи о чињеници шта његово извршено дело представља са аспекта друштвених односа и постојећег законодавства. То би даље значило да он нема представу о друштвеном значају који је правно оцењен са аспекта друштвене опасности по заштићена добра и интересе. А ту оцену даје друштво односно држава прописивањем кривичних дела као друштвено опасних понашања. Према томе учинилац може да има и погрешну представу о друштвеној опасности свога понашања па да мисли како је оно дозвољено са аспекта постојећег правног поретка, па чак и пожељно, а да то у ствари није.

Према томе да би правна заблуда била кривично правно релевантна морају се на страни учиниоца, односно у његовој негативној свести (или представи) стећи и недостатак свести о формалној противправности и недостатак свести о материјалној противправности. Заблуда у погледу само једног од ових елемената не може да буде оправдана и релевантна са аспекта кривичног права.

Наиме, ако је учинилац знао правну норму (дакле није био у заблуди о формалној противправности) онда је он свестан да је његово дело законом забрањено. Ако је пак имао свест о материјалној противправности (а не и о формалној) онда је увек могао да рачуна да је његово дело и формално противправно, односно да је законом забрањено. То даље значи да учинилац код правне заблуде поступа ако није знао да је његово дело друштвено неоправдано, социјално недопуштено, штетно са аспекта друштвеног и правног поретка па тиме и кажњиво.

Из тога следи да правна заблуда сама по себи никада није оправдана без обзира на оправданост разлога који су је изазвали ако се односи само на један елеменат противправности — без обзира да ли само на формалну или само на материјалну противправност. Потребно је да су заблудом обухваћена оба ова елемента негативне свести или погрешне представе учиниоца. Иако је према законском концепту правна заблуда у нашем правном систему замишљена као заблуда о формалној противправности, она може бити оправдана и (кривично правно релевантна) само ако се односи и на заблуду о материјалној противправности односно о друштвеној опасности.

У вези са овим се намеће и решење случајева који су у пракси ретки, али могући. То су ситуације када учинилац дела нема свест о друштвеној опасности свога дела, а зна да је оно забрањено. Наиме, он предузима радњу за коју истина зна да је забрањена постојећим прописима, али из оправданих разлога држи да та радња није више друштвено опасна. А кривичног дела нема ако дело изгуби друштвену опасност услед промене у укупним друштвеним, политич-

ким, привредним, социјалним, културним и другим друштвеним односима. При томе учинилац је истина остварио формално правно обележје кривичног дела одређеног у закону, али је из оправданих разлога знао да је дело изгубило један свој битан општи и основни елеменат без кога уопште и нема кривичног дела — то је друштвена опасност.

Ако прихватимо становиште које једино изгледа исправно да се правна заблуда односи истовремено на заблуду о противправности и у формалном и у материјалном смислу (као противправности у свом јединству, као о две стране исте појаве) онда у конкретним случајевима постоји правна заблуда која је релевантна са аспекта кривичног права јер извињава учиниоца и његово поступање.

IV. ПРАВНА ПРИРОДА ПРАВНЕ ЗАБЛУДЕ

Као што постоје у кривично правној литератури различита одређења појма правне заблуде, исто тако нема опште сагласности међу ауторима о значају, дејству и уопште о правној природи правне заблуде у кривичном праву. У кривичном законодавству, па и у теорији и судској пракси у овом питању искристалисало се неколико схватања.

1. Старија кривично правна научна мисао (у 19. веку) као и старије кривично законодавство које је само израз научне мисли свога времена не признају правној заблуди никакво правно дејство нити било какав правни значај. При томе се полази од претпоставке да су сви закони и други правни прописи познати свима који су дужни да се понашају у складу са тим правилима. Овакво схватање је најбоље изражено кроз максиму да непознавање закона никога не оправдава (*ignorantia iuris non excusat*), те да свако треба да трпи штетне последице ако не познаје закон (*ignorantia iuris nocet*).

Но ова претпоставка да сви појединци познају све правне прописе неопходне за понашање у савременим друштвеним условима када влада права шума и шаренило различитих прописа постаје неодржива. Тако се све више признаје да правна заблуда у одређеним, истина ограниченим и малобројним оправданим случајевима, треба да има одређени значај на утврђивање кривичне одговорности (посебно виности). По овом схватању начело да непознавање закона никога не извињава није прихватљиво јер не одговара начелу субјективне кривичне одговорности које постаје владајуће начело или максима (постулат целокупног кривичног права). Наиме према субјективној кривичној одговорности казна се може применити само према оном учиниоцу кривичног дела који је крив за учињено дело.

2. То значи да савременим правним системима где постоји огроман број различитих правних прописа које грађани редовно не познају не одговара фикција о нужности свих да познају све прописе.

Ово схватање у великој мери има за основу нормативистичко поимање виности према коме нема кривичне одговорности без постојања свести о забрањености дела.

Међутим, међу присталицама овог схватања мишљења су подељена о томе на који начин и у којој мери се поступање учиниоца у правној заблуди може оправдати односно какво дејство има правна заблуда на учиниоца у конкретном случају. Према одговору који дају на ово питање разликују се присталице две концепције. Према првој концепцији правна заблуда представља основ који искључује кривичну одговорност учиниоца, а према другој концепцији правна заблуда не искључује кривичну одговорност, али може бити основ за ублажавање казне или за ослобођење од казне.

А. Према првој концепцији правна заблуда искључује кривичну одговорност учиниоца дела. Аутори који усвајају ово гледиште дају при томе различите одговоре на којима заснивају своја схватања. Углавном су се искристалисале две групе ових разлога.

Једни аутори полазе од нормативног схватања појма виности. Према њима свест о правном значају дела улази у појам умишљаја. Стога уколико учинилац није знао да је његово дело забрањено, он није поступао са умишљајем, а ако није ни могао да зна, онда нема ни нехата. У таквим случајевима искључена је кривична одговорност учиниоца дела.⁷

Овом схватању се може основано приговорити да посебно погодује учиниоцу кривичних дела који уопште не води рачуна о правном поретку, о нормама које он прописује, па се чак и не труди да се упозна са важећим правним нормама јер непознавање правних прописа доводи до искључења умишљаја. У том случају они евентуално одговарају само за нехатно извршење дела које постоји код њих у погледу познавања правних норми.

Из овог схватања произилази и посебан проблем утврђивања кривичне одговорности код оних учинилаца који су свесно и вољно извршили кривично дело, али су били нехатни у погледу обавештености о његовом правном значају.

Према другој концепцији где је такође правна заблуда основ за искључење кривичне одговорности, она не искључује умишљај ни нехат, али искључује виност. Ово схватање полази од концепције да је за кривичну одговорност учиниоца поред умишљаја и нехата (као стандардних категорија виности) потребно још и прекорно поступање учиниоца у односу на оно што право и правни поредак од њега захтева.

Умишљај и нехат као психолошке категорије су недовољне за постојање кривичне одговорности, па се поред њих уводе и нормативни елементи — оцена о прекорности понашања учиниоца. Она у великој мери зависи од тога да ли се учинилац могао уопште да

⁷ Коменџар, *op. cit.*, стр. 101.

влада у складу са правним нормама, а то зависи у првом реду да ли су му те норме биле познате.

Код заступника овог схватања разликују се аутори који сматрају да прекорност може да постоји и кад учинилац није знао правне прописе, али је знао за противдруштвени, друштвеноопасни карактер својих поступака. То значи да је код учиниоца дела потребна још и свест о друштвеној опасности свога дела, односно свест о негативном друштвеном значају дела да би се могло рећи да он поступа у правној заблуди.

Б. Према другом схватању правна заблуда није основ који искључује кривичну одговорност, већ је само основ (и то факултативни) за ублажавање казне или за ослобођење од казне. Ово схватање полази од психолошке концепције виности према коме свест о правном значају дела није од утицаја на постојање виности. Дакле, овде се виност схвата као чисто психолошка категорија без икаквих примеса нормативизма.

Учинилац се налази у правној заблуди када има погрешну представу о правном значају свога дела. Но, он у овој погрешној представи може да се затекне и из потпуно оправданих разлога, па у том случају постоји кривична одговорност (и виност), али би учиниоца таквог дела требало блаже казнити или ослободити од казне.

Ово схватање не оставља довољно јасне критеријуме за разграничење оправдане и неоправдане правне заблуде од чега зависи и кривична одговорност учиниоца за извршено кривично дело. Учинилац даље који у правној заблуди поступа из оправданих разлога се проглашава кривично одговорним, али му се казна ублажава или се пак у потпуности ослобађа од казне. Но, кривична одговорност учиниоца за учињено дело, чак и без изрицања казне у конкретном случају производи штетне последице за осуђено лице. Прво, он се сматра осуђеним, па у случају поновног извршења кривичног дела, он је повратник, а поврат представља факултативну отежавајућу околност (односно вишеструки поврат представља факултативну поштравајућу околност). Даље, таква се осуда уноси у казнену евиденцију одакле се брише после протекла једне године од дана правоснажности пресуде ако осуђени не учини ново кривично дело.

V. ВРСТЕ ПРАВНЕ ЗАБЛУДЕ

У кривично правној литератури, теорији и законодавству није прихваћен јединствен појам правне заблуде нити њен једнак правни значај и дејство на кривичну одговорност и кажњивост учиниоца дела. Исто тако нема јединственог схватања односно нема сагласности око критеријума за класификацију односно поделу правне заблуде. Различити аутори полазе од различитих критеријума за поделе и разграничења правне заблуде дајући при томе појединим врстама ове

заблуде и различит правни, а потом и кривично правни значај и улогу.

У теорији су се тако искристалисале различите поделе правне заблуде. Најпознатија подела правне заблуде је:

1. позитивна и негативна правна заблуда,
2. кривично правна и ванкривично правна заблуда,
3. заблуда о супсумцији и заблуда о кажњивости,
4. отклоњива и неотклоњива правна заблуда.

1. Позитивна и негативна правна заблуда

У кривично правној теорији се истина ретко може наћи подела правне заблуде на позитивну и негативну правну заблуду.

Позитивна правна заблуда постоји када учинилац сматра да постоје неке околности или противправност које у ствари не постоје. У негативној заблуди се налази учинилац који сматра да не постоје околности или противправност иако они у ствари постоје.

Дакле учинилац поступа у позитивној правној заблуди када дело предузима у уверењу да је оно кривично дело иако то кривични закон не предвиђа као самостално кривично дело. Овде је реч дакле о путативном, уображеном кривичном делу. Овде се учинилац налази у заблуди о противправности свога поступања (чињења и нечињења), односно он сматра да је учинио дело које је противправно и законом предвиђено као кривично дело иако то није.⁸

Ова подела правне заблуде на позитивну и негативну иако теоријски могућа, нема практичног значаја за кривично право. Правна заблуда може бити само она која је кривично правно релевантна, она која се на било који начин манифестује у кривичном праву. А таква може да буде само негативна правна заблуда. Наиме, позитивна правна заблуда лежи ван области кривичног права јер ставови, мишљења и уверења (дакле психичка стања) нжеког лица ако нису манифестована у спољном свету немају кривично правно релевантан значај.

2. Кривично правна и ванкривично правна заблуда

Поједина законодавства су полазећи од различитог тумачења принципа да непознавање закона шкоди разликовала кривично правну (или казнено правну) и ванкривично правну заблуду. Ово разликовање правне заблуде је нарочито било присутно у старијој немачкој кривично правној литератури.

⁸ Франц фон Лист, *Немачко кривично право*, Београд, 1902, стр. 197; Тома Живановић, *Основи кривичној права*, Општи део, II књига, Београд, 1937, стр. 43.

Кривично правна заблуда јесте заблуда о кривично правним појмовима (односно кривично правним прописима или прописима који су предвиђени у кривичном праву), док је ванкривично правна заблуда она када погрешна представа код учиниоца дела постоји у односу на ванкривично правне или некривично правне прописе и појмове.

За прецизно утврђивање кривично правне и ванкривично правне заблуде потребно је претходно прецизно разграничити који су то прописи и појмови кривично правног карактера, а који то нису, али су ипак релевантни за кривично право. Наиме, нема чисто кривично правних појмова и института јер се кривично право у својој суштини појављује као крајњи гарант примене правних прописа из свих других грана права.

Тако кривично право позајмљује појмове и институте и из других грана права односно из целокупног правног система једне земље, па и шире (међународне заједнице), и прилагођава га својим потребама и циљевима. Да би конструисао бића појединих кривичних дела законодавац или ствара нове појмове или употребљава већ постојеће појмове и институте из других области права, па је тако велики број кривично правних појмова мешовитог карактера.

Подела правне заблуде на кривично правну и ванкривично правну није шире прихваћена ни у теорији ни у законодавствима, јер су обе ове врсте изједначене у свом правном дејству на кривичну одговорност односно на кажњавање. Наиме, по својој суштини нема кривично правних појмова и ванкривично правних појмова и института, а да су и они релевантни за кривично право. Уколико кривично право за своје потребе и за остварење свог превасходног циља и задатка инкорпорира и преузме ванкривично правне појмове и прописе онда и они сами добијају кривично правно обележје и значење.

3. Заблуда о супсумцији и заблуда о кажњивости

У теорији кривичног права се истина ретко могу срести мишљења која разликују и деле правну заблуду на заблуду о супсумцији (правној квалификацији) и заблуду о кажњивости.

До заблуде о супсумцији долази када је учинилац дела свестан забрањености, противправности свога дела, али сматра и то погрешно да његово понашање није кажњиво.⁹ Учиниоца је био свестан правог стања ствари и правилно је то супсумовао (подвео, квалификовао) под појам опште противправности (материјалне или формалне) али при томе занемарује, прескаче законска обележја конкретно извршеног кривичног дела.

⁹ Јосип Шиловић, Станко Франк, *Кривични законик из 1929. године* (Коментар), Загреб, 1929, стр. 27.

Но, има аутора који сматрају да је заблуда о супсумцији потпуно ирелевантна за кривично право, да овде чак и нема заблуде у смислу непостојања представе или постојања погрешне представе. Ради се наиме о томе да је учинилац свестан противправности свога дела, али не и кажњивости.

Заблуда о кажњивости постоји када учинилац дела има погрешну представу о врсти и висини казне предвиђене за дело које је учинио. У овом случају учинилац дела је потпуно свестан противправности свога дела, он зна да је учињено дело кажњиво, да представља кривично дело, али је у заблуди о врсти и висини предвиђене казне за исто. И ова заблуда је потпуно ирелевантна са становишта кривичног права.

4. Отклоњива и неотклоњива правна заблуда

Најважнија подела правне заблуде у кривичном праву која је релевантна и најприсутнија у модерним законодавним решењима јесте подела заблуде на отклоњиву и на неотклоњиву. Наиме сви кривични закони који правној заблуди признају одређени кривично правни значај захтевају испуњење законом тачно одређених услова да би уопште могла да утиче на кажњивост (блаже кажњавање или ослобођење од казне).

Тако се тражи да учинилац дела доспе у правну заблуду из оправданих разлога, ако постоје изузетне извињавајуће околности, ако је учинилац поступао у добронамерном и часном уверењу, ако је учинилац радио у извињавајућем непознавању или у извињавајућем погрешном разумевању правних прописа.¹⁰ Само у том случају правна заблуда има дејство на ублажавање казне или на ослобођење од казне.

VI. ПРАВНА ЗАБЛУДА У НАШЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Правна заблуда је у југословенском кривичном правном систему регулисана у Општем делу Кривичног закона СР Југославије, у чл. 17. Овим чланом је наиме предвиђено да се учинилац који из оправданих разлога није знао да дело које чини представља забрањено дело, може се блаже казнити или се ослободити од казне. На овај начин правна заблуда се појављује као факултативни (дакле не обавезујући) основ који суд може, али не мора узети у обзир код одмеравања казне и при постојању оправданих разлога може учиниоцу кривичног дела казну ублажити или га пак ослободити од казне у

¹⁰ Михајло Аћимовић, *Субјективни елементи кривичног дела у америчком праву*, Београд, 1966, стр. 74—75.

потпуности. Према томе, колико је и какво дејство правне заблуде у сваком конкретном случају остављено је суду на оцену. У сваком случају правна заблуда не искључује умишљај (као облик виности) већ само утиче на одмеравање казне.

Од принципа да правна заблуда не искључује умишљај постоји изузетак само у једном случају. То је када је противправност посебан елемент бића конкретног кривичног дела јер је тада за постојање умишљаја на страни учиниоца потребна свест о свим стварним околностима дела (па и о противправности предузимања радње извршења) и учиниоца.

Да би правна заблуда била релевантна суд треба да у конкретном случају следећи овлашћења из чл. 17. КЗ СРЈ да утврди да учинилац из оправданих разлога није знао да је учињено дело забрањено. Који су разлози оправдани а који нису, ствар је фактичке оцене судског већа у сваком конкретном случају. То су они разлози који оправдавају учиниоца те он није могао да зна да је његово дело забрањено.

Прво се испитује могућност познавања закона и других прописа од стране учиниоца у конкретним приликама, а не и његова дужност (јер се претпоставља да стално и увек постоји дужност сваког појединца да познаје прописе). Дакле суд прво испитује да ли је правна заблуда стварно постојала у конкретној ситуацији, па ако јесте онда се оцењује да ли је до правне заблуде на страни учиниоца дошло из оправданих разлога или не. У том смислу и закон, а и теорија и пракса кривичног права разликују отклоњиву и неотклоњиву заблуду.

Отклоњива правна заблуда постоји када је учинилац био дужан и морао да зна да је дело које је извршио забрањено. Ако се установи да је учинилац у конкретном случају при конкретним околностима извршења дела могао да зна за правну забрањеност свога дела да је био заинтересованији, да је био активнији, да је хтео да се распита, онда је он у заблуди из неоправданих разлога или отклоњивој правној заблуди.

Наша судска пракса веома рестриктивно тумачи и примењује институт правне заблуде. Тако се могу пронаћи одлуке у којима се у потпуности изједначава правна заблуда са правном заблудом из оправданих разлога.¹¹

Неотклоњива правна заблуда постоји када учинилац није могао да отклони заблуду у којој се налазио. То су случајеви када постоје околности услед којих учинилац стварно није могао да зна прописе који одређују забрањеност кривичног дела које је учинио. Ова врста заблуде постоји када учинилац није могао никако да зна да је дело које је учинио забрањено позитивним прописима.

Сматра се да учинилац није могао да зна одређене прописе ако је постојала апсолутна немогућност упознавања са прописима (услед

¹¹ Пресуда Окружног суда у Новом Саду Кж. 314/93.

дужег одсуствовања из земље, ради рада или боравка у иностранству, боравака у затвору или у болници) као и онда када се под датим условима није могло очекивати да учинилац дође до сазнања за одређене прописе којима се забрањује његово понашање.

Пресудом првостепеног суда оптужена је осуђена за више кривичних дела међу којима и за кривично дело недозвољене трговине. Несумњиво је утврђено да је она своје занимање пријавила надлежним органима власти и да је на основу тога плаћала порез на приход од овог занимања. Према томе је пропустом надлежних органа оптужена одржавана у уверењу да обављање трговине законом није забрањено и да је она плаћањем пореза прећутно добила потребно овлашћење. На тај начин је оптужена била у правној заблуди пошто из оправданих разлога није знала да је упитно дело под изнетим условима законом забрањено.¹²

При оцени да ли је учинилац могао да зна да је његово дело забрањено од посебног је значаја врста и природа кривичног дела у односу на које је учинилац поступао у заблуди. Ако учињено дело представља такво понашање учиниоца које је у очигледној супротности са опште признатим схватањима средине о друштвеној недопуштености таквог понашања, ако су дакле у питању понашања којима се повређују општепризнате друштвене вредности и добра према схватању средине где учинилац живи и ради, несумњиво је да је учинилац могао да закључи да је такво понашање са правног гледишта забрањено па је, ако није то знао, могао о истоме да се обавести.

Напротив, ако су у конкретном случају у питању понашања чији негативан друштвени значај није очигледан може се са основом прихватити закључак да учинилац није могао из оправданих разлога да зна да је такво његово дело забрањено. То су случајеви када је учинилац извршио кривично дело о чијем се негативном друштвеном значају не може поуздано закључити без познавања одговарајућих прописа, а он за постојање тих прописа није знао и није могао за њих благовремено сазнати, онда се правна заблуда у којој се учинилац налазио може назвати заблудом из оправданих разлога (неотклоњивом правном заблудом).

Процену да ли је учинилац био у правној заблуди из оправданих разлога или не врши судско веће у сваком конкретном случају узимајући у обзир све околности под којима је учинилац дела живео, околности под којима је дело учинио и с обзиром на његова лична својства. То значи да се оцена о оправданости или неоправданости постојања правне заблуде има ценити применом објективно-субјективног критеријума. Само доследном и стриктном применом овог критеријума може се доћи до закључка да ли је једно лице своје дело учинило у правној заблуди, да ли је било у заблуди из оправданих

¹² Пресуда Врховног суда Војводине Кж. 338/54.

разлога или не и каква је улога и значај правне заблуде на кажњивост учиниоца за извршено дело. Овај критеријум се примењује у односу на свако извршено кривично дело и у односу на сваког појединог учесника у извршењу кривичног дела (извршиоца, саизвршиоца или саучесника). То значи да исто лице може бити у правној заблуди у погледу једног кривичног дела, а да не буде у правној заблуди у погледу неког другог извршеног кривичног дела.

Потпуно је ирелевантно када учинилац погрешно сматра да је учињено дело забрањено, а оно у ствари није забрањено (тзв. путативни или уображени деликт).

На крају треба још једном истаћи да правна заблуда у нашем кривичном праву нема утицај на виност учиниоца (сем кад постоји заблуда у погледу противправности када је противправност посебно обележје бића кривичног дела) већ представља факултативни основ за блаже кажњавање односно за ослобођење од казне. То значи да суд може, а не мора да узима у обзир правну заблуду код одмеравања казне.

На крају излагања о правној заблуди треба указати на различите ситуације када је учинилац у сумњи да ли је његово дело забрањено или дозвољено.

Сумња представља сукоб представа о некој чињеници. Као таква она спречава учиниоца да буде сигуран, убеђен са поузданошћу у погледу тачности неке чињенице. То су случајеви када учинилац и зна и не зна да је његово понашање забрањено и кажњиво. Према тумачењу одредбе чл. 17. КЗ СРЈ може се констатовати да правна заблуда постоји и у случају када је учинилац оправдано сумњао да је његово дело забрањено.¹³

То значи да у случају сукоба представа (о знању или незнању) треба применити принцип *in dubio pro reo*, треба узети погоднију могућност за учиниоца. Мора се утврдити да се учинилац налазио у заблуди из оправданих разлога. У противном, правна заблуда не постоји.

MISTAKE OF LAW IN CRIMINAL LAW

Dr Dragan Jovašević

Summary

The author defines the mistake of law in the criminal law as an absence of idea or an erroneous idea on the forbidden act. He also explains the problem of preventable mistake and unavoidable mistake.

Key words: the idea of criminal act, erroneous idea, mistake about a forbiddenness, preventable mistake, unavoidable mistake.

¹³ Бора Чејовић, *Кривично право у судској пракси*, Општи део, Београд, 1985, стр. 163.

Филић Филићовић

специјалиста за уговоре у међународној трговини
ЕНЕРГОПРОЈЕКТ ХОЛДИНГ ДД, Београд

ЛЕГАЛИЗАЦИЈА ДОМАЋИХ ИСПРАВА РАДИ УПОТРЕБЕ У СТРАНОЈ ДРЖАВИ*

Укидањем (знатнијег дела) економских санкција УН према Југославији наша предузећа поново су добила прилику да активирају, односно, интензивирају своје спољнотрговинско пословање и присуство на иностраном тржишту. Без обзира о каквој врсти пословног контакта је реч (оснивање компаније у иностранству, разни спољнотрговински послови и сл.), често се јавља потреба да се одговарајућим органима и властима стране земље достављају исправе издате у Југославији (нпр. потврда о упису предузећа у регистар, разна овлашћења, дипломе и др.). Међутим, да би домаћа исправа била правно релевантна односно, да би се могла употребити у страниј земљи, потребно је да прође поступак легализације.

По Хашкој конвенцији¹ легализација „представља формалност којом дипломатски или конзуларни агенти оне земље на чијој територији исправа треба да се употреби, потврђују веродостојност потписа, својство у којем је потписник те исправе поступио и, у случају потребе, истоветност печата или жига којим је та исправа снабдевана”.² Легализацијом се дакле, потврђује, само аутентичност потписа и печата који се налазе на исправи³, а не и истинитост садржаја исправе.⁴ Пре него што исправу овери представништво земље у којој

* Рад примљен: 13. VIII 1997.

¹ Конвенција о укидању потребе легализације страних јавних исправа, донета у Хагу, 05. 10. 1961.

² Видети чл. 2. Хашке конвенције.

³ Видети чл. 2. Закона о легализацији исправа у међународном промету.

⁴ Ово је и изричито наглашено у чл. 1. Закона о овери потписа, рукописа и преписа.

ће се употребити, иста пролази вишеструку оверу код домаћих органа, која за сврху има да потврди аутентичност назначених елемената. Поред тога, да би се домаћа исправа могла употребити у иностраној земљи потребно је омогућити органима стране земље да се упознају са њеним садржајем. Начин на који ће се то обезбедити разликује се од земље до земље. Понегде надлежни страни орган сам обезбеђује превод, негде се пак захтева прилагање превода уз оригинал исправе. У последњем случају, али није на одмет и у свакој нејасној ситуацији, потребно је исправу превести на језик који је у службеној употреби у земљи у коју се исправа упућује. Тада се, упоредо са легализацијом оригинала исправе врши и поступак легализације превода. Као што видимо, у поступку легализације оригинал и превод представљају посебне исправе где се, у првом случају, потврђује потпис и печат издаваоца исправе, а у другом случају, потпис и печат овлашћеног судског тумача.

Поступак легализације исправа није исти за сваку земљу у коју се исправа упућује. Његова сложеност зависи од тога да ли са конкретном земљом постоји међународна конвенција (билатерална или мултилатерална) којом се поједностављује поступак легализације или не. У вези са тим разликујемо три врсте легализације, које можемо означити као:

- потпуна легализација;
- легализација по билатералним међународним конвенцијама;
- легализација по Хашкој конвенцији.

Последња два поступка само се условно могу назвати легализацијом обзиром да легализација, како је дефинисано и у цитираној одредби Хашке конвенције, представља потврду исправе од стране дипломатско-конзуларног представништва земље у којој ће се иста употребити. Међународним конвенцијама, међутим, управо се отклања потреба за таквом овером. Ипак, како је овера представништва стране земље условљена претходном овером одговарајућих органа домаће земље, у пракси се цела процедура овера назива легализацијом, па ће се овај термин, а имајући у виду претходну напомену, користити и у овом тексту.

ПОТПУНА ЛЕГАЛИЗАЦИЈА

Поступак потпуне легализације спроводи се у случајевима када исправа треба да се употреби у земљи која није приступила Хашкој конвенцији, нити са њом постоји билатерална конвенција која би третирала ову проблематику. Као што је поменуто, легализација подразумева низ овера и надова домаћих органа које потврђује дипломатско-конзуларно представништво земље у којој ће се исправа употребити.

Поступак легализације почиње овером општинског суда⁵ којом се потврђује веродостојност потписа лица које је исправу потписало и печата који се налази на њој. Интересантно је да су судови, судећи по пракси I општинског суда у Београду, увели двоструку оверу. Наиме, исправу прво оверава овлашћени радник суда, а председник суда потом оверава потпис овлашћеног радника и печат суда (треба ли напоменути да се за обе овере плаћа посебна такса?).

Пошто је изворник исправе оверен у општинском суду, исти се предаје овлашћеном судском тумачу на превођење. Превод са потписом и печатом тумача такође оверава општински суд. Надаље се спроводи паралелни поступак легализације оригинала исправе и његовог превода.

Оверу општинског суда наоверавају републичко Министарство правде и Савезно министарство за иностране послове.⁶

Пошто је исправа прошла оверу пред домаћим органима, подноси се на потврду дипломатско-конзуларном представништву земље у којој ће се употребити. Уколико дата држава нема представништво у Југославији оверу врши дипломатско-конзуларно представништво земље која заступа њене интересе. Тиме се завршава поступак легализације у нашој земљи и исправа се доставља надлежним органима земље у којој ће се употребити. Даљи поступак уређен је прописима те земље.

Учешће већег броја органа у поступку легализације резултира његовом дуготрајношћу. Овера пред општинским судом и Савезним министарством за иностране послове може се реализовати у истом дану када је поднет захтев за оверу, под условом да су сви потребни документи благовремено предати. Исправа која се поднесе републичком Министарству правде може се подићи наредног радног дана, а са сличним роком, у најбољем случају, треба рачунати и при овери у дипломатско-конзуларном представништву стране земље. Стога на време треба прибавити информације о висини такси које се плаћају пред органима који врше овере, будући да се за различите категорије докумената плаћају различите таксе пред сваким од поменутих органа, који, такође на различите начине, врше категоризацију исправа.

ЛЕГАЛИЗАЦИЈА ПО ХАШКОЈ КОНВЕНЦИЈИ

Југославија је 21. маја 1962. ратификовала Хашку конвенцију о укидању потребе легализације страних јавних исправа⁷. Конвенција

⁵ Видети чл. 14. ст. 1. Закона о овери потписа, рукописа и преписа.

⁶ Видети чл. 14. ст. 2. Закона о овери потписа, рукописа и преписа.

⁷ Службени лист ФНРЈ — Додатак: Међународни уговори и други споразуми, бр. 10/62.

је ступила на снагу 1965. и од тада обавезује државе које су јој приступиле, укључујући и Југославију.

Конвенција се примењује између држава уговорница. Легализација исправа по овој Конвенцији вршиће се уколико је исправа намењена употреби у земљи која је приступила Конвенцији а нема билатералну конвенцију са Југославијом која би регулисала ову материју.

Конвенција је донета са намером да се поједностави поступак овере исправа у међународном промету. У том смислу Конвенцијом је искључена овера дипломатско-конзуларног представништва земље у којој ће се исправа употребити,⁸ а као једина формалност у поступку легализације предвиђена је потврда (Apostille) коју на исправу ставља надлежни орган земље порекла исправе, којег одређује свака држава уговорница.⁹ Надлежни органи за стављање Apostille-a у Југославији су:

— општински суд — за исправе које су издали органи или правна лица који имају седиште на подручју тога суда, и,

— републичко Министарство правде — за сваку исправу издату од стране органа или правних лица који имају седиште на територији те републике.

Стављањем Apostille-a на исправу, надлежни орган потврђује веродостојност потписа, својства потписника и печата/жига са исправе. Образац потврде је једнообразан и као такав се примењује у свим државама уговорницама. Исправа која је потврђена на овакав начин може се употребљавати у страниој земљи у коју се упућује.

Треба, међутим, имати у виду да је домен примене ове Конвенције ограничен на јавне исправе. Конвенција под јавном исправом подразумева и приватну исправу која је оверена од стране надлежног органа.¹⁰

Конвенција изричито искључује своју примену на:

— исправе коју су издали дипломатски и конзуларни агенти, и,
— административне исправе које се непосредно односе на неки трговински или царински посао.

ЛЕГАЛИЗАЦИЈА ПО БИЛАТЕРАЛНИМ КОНВЕНЦИЈАМА

У циљу поспешивања и олакшавања међусобне правне помоћи велики број земаља закључује одговарајуће билатералне конвенције. Овакву праксу следила је и Југославија, па је поступак легализације исправа у битном поједностављен у односу на земље са којима постоје конвенције о правној помоћи (или сличне конвенције).

⁸ Видети чл. 2. Хашке конвенције.

⁹ Видети чл. 3. и чл. 6. Хашке конвенције.

¹⁰ Видети чл. 1, тач. д. Хашке конвенције.

У овим конвенцијама обично се омогућава употреба исправа из друге земље без овере или уз минималне формалности. Како међународне билатералне конвенције имају предност у односу на мултилатералне, поступак по оваквим конвенцијама примењиваће се и када су обе државе приступиле Хашкој конвенцији.

Домаћа исправа која је прошла процедуру овера на један од начина описаних у овом тексту, представља правно релевантни документ и може се употребити само на територији државе за коју је легализована.

Др Маријана Пајванчић
професор Правног факултета у Новом Саду

ГЛАСАЊЕ — ПРАЗНИНЕ И НЕПРЕЦИЗНОСТИ У ПРОПИСИМА*

Анализа правних прописа који уређују радње на дан избора, а нарочито сам чин гласања указује на низ правних празнина и непрецизности, које могу бити релевантне за легалитет изборног поступка. Следи кратак преглед ових питања.

1. *Да ли гласање може започети на бирачком месту уколико се садржај изборног материјала који је примљен разликује од садржаја изборног материјала који бирачки одбор констатира пре отварања бирачког места?*

Пре отварања бирачког места, чланови бирачког одбора су дужни да утврде да ли је изборни материјал који је примљен за то бирачко место потпун и да ли је исправан, што ће учинити упоређујући изборни материјал са стањем и подацима који су унети у записник о примопредаји изборног материјала. Уколико било шта од изборног материјала недостаје или се пак изборни материјал разликује од стања утврђеног у записнику о примопредаји, бирачки одбор мора ову чињеницу констатовати у записнику о раду бирачког одбора. Поред тога, бирачки одбор је дужан да о уоченим недостацима или несагласностима одмах обавести изборну комисију. Прописи не пружају одговор на питање да ли у том случају гласање може отпочети, нити пак уређују поступање изборне комисије у оваквим случајевима.

2. *Да ли сирани посматрачи могу присуствовати примопредаји изборног материјала и контроли изборног материјала пре отварања бирачког места?*

* Рад примљен: 8. IX 1997.

Постојећа правила која уређују технику спровођења избора не садрже изричите одредбе о томе да ли и страни посматрачи који присуствују изборима могу присуствовати отварању бирачког места и контроли изборног материјала. Ова правила изричито утврђују да ће се страним посматрачима обезбедити одговарајуће место на бирачком месту са кога могу да прате ток гласања и имају увид у рад бирачког одбора. Остаје нејасно да ли постојећа правила омогућавају присуство страних посматрача изборним радњама које се одвијају пре отварања бирачког места (контрола изборног материјала) и непосредно након отварања бирачког места (контрола и затварање гласачких кутија).

3. Да ли може постојати неки број резервних гласачких листића?

Број гласачких листића мора бити једнак броју бирача уписаних у бирачки списак на одређеном бирачком месту. И поред тога у пракси се још увек користе тзв. резервни гласачки листићи за свако бирачко место. Закон овакву могућност не познаје. Напротив, законом је изричито утврђено да број гласачких листића мора одговарати броју бирача уписаних у бирачки списак. Поред тога, закон не познаје могућност да бирач буде уписан у бирачки списак на самом бирачком месту на дан у коме се обавља гласање. Ако би то било ипак учињено законодавац санкционише такво поступање распуштањем бирачког одбора и понављањем избора на том бирачком месту. Отуда се са разлогом поставља питање која је сврха и какав смисао има штампање резервних гласачких листића.

4. Визуелно разликовање изборног материјала

У случају када се на истом бирачком месту одвија гласање у више различитих избора (нпр. председнички и парламентарни избори), поставља се питање да ли је потребно направити разлику (по боји, ознаци и сл.) међу службеним ковертама за сваки од појединих избора, као што се то чини различитом бојом гласачких листића. Постојећи прописи ово питање не уређују. Визуелно разликовање службених коверата несумњиво би олакшало практичан део посла како у бирачким одборима тако и у изборним комисијама којима се доставља целокупан изборни материјал.

5. Карактер потврде о бирачком праву и разлика у односу на позив за гласање

Постоје значајне разлике између потврде о бирачком праву и позива за гласање. Потврда о бирачком праву је јавна исправа, позив на гласање није. Потврда о бирачком праву доставља се бирачима лично, према правилима о личном достављању. Позив за гласање не мора се доставити по правилима о личном достављању. Потврда о бирачком праву је услов да бирач може остварити неко од изборних

права. Позив за гласање није услов за остваривање било ког од изборних права.

У пракси у вези са потврдом о бирачком праву, као и сврхом њеног установљивања поставља се више питања:

— Потврда о бирачком праву морала би бити достављена сваком од бирача лично. Само тако ова исправа има смисао и сврху. У свим случајевима бирач ће њоме доказати да поседује бирачко право, било тако што ће је донети на бирачко место и приказати бирачком одбору, било тако што ће је доставити гласајући путем писма. Она управо у случајевима у којима бирач гласа изван бирачког места представља значајан инструмент процедуралне контроле исправности гласања. Тзв. „систем двоструког кључа” у коме је један од „кључева” — потврда, у дану у коме се одвија гласања у рукама бирача, а други — гласачки листић и коверат за гласање у рукама бирачког одбора, треба да осигура да гласање одиста обави непосредно сам бирач, а да то уместо њега не учини неко други — онај коме су истовремено достављени и потврде о бирачком праву и гласачки листићи.

— Сврха у коју се према постојећим правилима користи потврда о бирачком праву нема никакву улогу када је у питању активно бирачко право. Када је пак у питању пасивно бирачко право, она јесте услов за пуноважно кандидовање јер кандидат који је не достави неће моћи бити стављен на листу кандидата. У том случају потврду о бирачком праву прибавља сам кандидат.

— Како потврду о изборном праву може издати само овлашћени орган, а то је орган надлежан за вођење бирачких спискова, поставља се питање ко ће то учинити на дан избора имајући у виду да се избори, по правилу, одржавају недељом или нерадним даном, а замисливо је да се бирачи који нису у могућности да гласају на бирачком месту због здравствених и других разлога, управо у том дану јаве бирачком одбору и изразе жељу да гласају.

6. Утврђивање идентитетa бирача који гласа на бирачком месту

Бирач који не пружи доказ о свом идентитету не може гласати.

У вези са доказивањем идентитета поставља се више питања.

Прво, које се исправе, издате од стране државног органа могу узимати као ваљан доказ идентитета. Несумњиво да је то, поред личне карте још и пасош, али се поставља питање да ли се идентитет може доказивати нпр. возачком дозволом, изводом из матичне књиге, изводом из књиге држављана и сл.

Друго, шта је санкција уколико бирач не докаже свој идентитет, а ипак му бирачки одбор омогући да гласа. Иако законодавац не прописује санкцију за повреду правила о доказивању идентитета, санкција је прописана за повреду правила по коме бирач гласа лично (распуштање бирачког одбора и понављање избора на том бирачком

месту). Отуда би се могао поднети приговор уколико бирачу који није доказао свој идентитет буде омогућено да гласа.

Треће, у вези са идентификацијом бирача и заокруживањем редног броја под којим је уписан у бирачки списак у случају када се на једном бирачком месту одвија гласање за више избора (нпр. за одборнике у општини, посланике у Народној скупштини, Председника Републике и др.), поставља се питање да ли бирач само једном доказује свој идентитет, а потом чланови бирачког одбора аутоматски заокружују редни број под којим је уписан у бирачки списак, на изводу из бирачког списка за сваки од избора. Уколико би то био случај, а пракса досадашњих избора била је таква, бирач би објективно био стављен у ситуацију да када дође на бирачко место аутоматски суделује у свим изборима чим докаже свој идентитет и буде заокружен у првом по реду изводу из бирачког списка. На тај се начин једном техничком операцијом бирач лишава могућности да сам одлучи да ли жели или не жели да суделује у сваком од избора чиме је повређено начело слободе избора. Замислимо је, на пример, да бирач жели да суделује у избору за одборнике локалних органа власти, али не жели да суделује у избору Председника Републике, што је оваквим поступком рада онемогућено. Зато би било правилније да се редни број под којим је бирач уписан у извод из бирачког списка заокружи посебно за сваки од избора, након што бирач слободно одлучи да изађе на сваки од избора подносећи на увид исправу о доказивању свог идентитета за сваки од избора.

Поред тога, аутоматским заокруживањем редног броја под којим је бирач уписан у бирачки списак могу настати одређени технички пропусти, па се може догодити да подаци у бирачким списковима не буду идентични, што може створити тешкоће приликом утврђивања резултата гласања.

7. Предаја гласачких листића бирачу који гласа на бирачком месту

Питање које се поставља код предаје гласачких листића у случају када се на једном бирачком месту обавља гласање за више избора, да ли се бирачу истовремено предају гласачки листићи за сваки од избора, или се они предају један по један, тек након утврђивања идентитета бирача и заокруживања његовог имена у изводу из бирачког списка, за сваки од избора. Поступање на први од наведених начина, што потврђује пракса досадашњих избора, отежава контролу предаје гласачких листића коју је дужан да обавља председник бирачког одбора.

8. Питања у вези са гласањем бирача изван бирачког места

Више питања поставља се и у вези са гласањем бирача који гласају изван бирачког места:

— Достављање потврде о бирачком праву пре избора свим бирачима. Било би пожељно да потврда о бирачком праву буде достављена бирачима пре избора, тако да се потврда већ налази код бирача, а гласачки листић код члана бирачког одбора који га доноси бирачу, јер би се тиме обезбедила контрола оваквог вида гласања.

— Потврду о бирачком праву издаје орган надлежан за вођење бирачких спискова, па се поставља питање да ли је такву потврду могуће обезбедити на дан избора. Потврду о бирачком праву не би могао издати бирачки одбор, јер овај орган нема увид у бирачки списак нити је надлежан за његово вођење. То управо говори у прилог решењу да се потврда о бирачком праву доставља једнако свим бирачима пре дана одржавања избора.

— Правни прописи изричито не налажу члановима бирачког одбора да изврше идентификацију бирача, али је то потребно учинити у тренутку када су чланови бирачког одбора код бирача, јер се идентификација може обавити само у том моменту. На доказивање идентитета бирача примењивала би се иста правила као и код бирача који гласају на бирачком месту.

— Поставља се техничко питање како ће се омогућити бирачу који се налази на лечењу у другом месту које је изван седишта јединице (нпр. у болници), који се дакле, не налази у истом граду, да гласа уколико он изрази жељу да гласа.

— На који начин разликовати службене коверте у које такав бирач ставља гласачки материјал уколико се на бирачком месту истовремено гласа за више избора.

9. Како се састављају изводи из бирачких спискова за бираче који се налазе на одслужењу војног рока, на војној вежби или извршавају обавезу у јединицама или установама Војске Југославије?

У вези са састављањем посебних извода из бирачких спискова за бираче који се налазе на војној вежби или оне бираче који извршавају обавезу у јединицама или установама Војске Југославије поставља се више практичних питања на која постојећи правни прописи не дају одговор.

— Остаје нејасно како је технички могуће доставити изборним комисијама изборних јединица податке за бираче који се налазе на војној вежби, односно за бираче који извршавају обавезу у јединицама или установама Војске Југославије ако се има, на пример, у виду могућност да се војна вежба одржи на дан избора, па се све до тога дана не могу имати поуздани подаци о бирачима који се налазе на војној вежби.

— Прописи не прецизирају за које се бираче сматра да извршавају обавезу у јединицама и установама Војске Југославије, а да то нису нити бирачи који се налазе на одслужењу војног рока, нити пак они који су на војној вежби.

— Чак и када би подаци о овим бирачима били достављени изборним комисијама, оне истог дана не би технички могле сачинити посебан извод из бирачког списка за ове бираче, оверити га и са потребним изборним материјалом доставити војним јединицама или установама.

— Најзад, уколико би изборне комисије успеле да обаве ову своју дужност поставља се питање како ће се то одразити на изборе, обзиром на чињеницу да су ти исти бирачи већ уведени у изводе из бирачких спискова на бирачким местима, јер је све до дана избора, када одлазе на војну вежбу, постојала могућност да они гласају на бирачком месту.

Постојећи прописи не уређују ближе поступак израде ових посебних извода из бирачког списка те би се на њих примењивала општа правила о састављању извода из бирачког списка.

10. Проблеми у вези са достављањем изборног материјала Војним установама и војним јединицама

У вези са изборним материјалом који се доставља јединицама и установама Војске Југославије у којима се налазе бирачи поставља се више питања а нарочито:

— који је орган у јединицама и установама Војске Југославије надлежан за спровођење избора, обзиром да прописи о изборима не прецизирају који је то орган;

— каква су овлашћења и одговорности органа за спровођење избора у јединицама и установама Војске Југославије;

— како се рукује изборним материјалом који пристигне из изборне јединице у року од 72 сата колико раније је изборна комисија дужна да га упути органу за спровођење избора у јединицама и установама Војске Југославије;

— да ли се, с обзиром на чињеницу да бирачи који се налазе у јединицама и војним установама, долазе из различитих изборних јединица, достављају збирне листе кандидата из свих изборних јединица из којих потичу и бирачи;

— да ли бирачи у овом случају гласају на дан избора или то могу учинити и раније обзиром да изборни материјал мора бити враћен у изборну јединицу најкасније до 20 часова на дан када се одржавају избори, а само изузетно, ако су бирачка места удаљена па изборни материјал због тога не може бити достављен до тога рока, органи за спровођење избора дужни су о томе обавестити изборну комисију, а изборни материјал могу доставити најкасније до 20 часова наредног дана.

Изборна комисија изборне јединице дужна је да достави изборни материјал најкасније 72 часа пре дана одржавања избора, али прописи не уређују технику доставе.

11. *Утврђивање идентитетa бирача који гласају у војним установама и војним јединицама*

И у овом случају, као и при гласању бирача изван бирачког места, прописима није посебно утврђена обавеза утврђивања идентитета бирача. Како је једини начин утврђивања идентитета у моменту када бирач гласа, то би и у овом случају идентитет бирача требало утврдити пре него што се заокружи редни број под којим је бирач уписан у посебан извод из бирачког списка упућен војној јединици или установи, и пре него што му се уручи изборни материјал за гласање. Ово утолико пре, што се у оваквим случајевима војним јединицама и установама достављају посебни изводи из бирачких спискова.

На утврђивање идентитета бирача требало би применити општа правила о утврђивању идентитета бирача као и поступак утврђивања идентитета.

12. *Достављање изборног материјала изборним комисијама за бираче који гласају у Војним установама и војним јединицама*

Прописима о изборима више питања остало је неуређено, као на пример:

— Да ли се изборној комисији достављају и оверени изводи из бирачког списка које је изборна комисија доставила органима за спровођење избора у јединицама и установама Војске Југославије или се од примљеног изборног материјала достављају само запечаћени коверти у којима се поред потврде о бирачком праву налази и запечаћени коверат са гласачким листићем.

— Како се врши примопредаја изборног материјала за бираче који гласају изван бирачког места и да ли се и на поступак примопредаје овог изборног материјала примењују општа правила о примопредаји изборног материјала изборној комисији.

— Правни прописи о изборима који уређују контролу формалне исправности изборног материјала приликом његовог пријема, су противуречни и непрецизни. У њима се помињу бирачки одбори, записник о њиховом раду и потписи чланова сталног и проширеног састава бирачког одбора, док се у свим претходним изборним радњама бирачки одбори не помињу, већ се утврђују само овлашћења и обавезе органа за спровођење избора у војним јединицама и установама.

— Да ли се саставља било какав документ о примопредаји (исто питање поставља се и код достављања изборног материјала).

— Ко ме се предаје изборни материјал на посебно одређеним местима и по ком се поступку на тим местима врши примопредаја изборног материјала.

13. *Гласање бирача ђацима војних школа*

Питомци војних школа гласају путем писма. Овакав начин гласања предвиђен је као могућност, што значи да питомци ових школа могу гласати и на бирачком месту. Остаје нејасно да ли је одлука о

томе да ли ће гласати на бирачком месту или путем писма препуштена сваком питомцу војне школе појединачно, или њу доноси неко други.

14. Обраћање војне школе бирачком одбору

Прописима није уређено ко је у војној школи овлашћен да се обрати бирачком одбору.

Није, такође уређен ни рок до кога се војна школа мора обратити бирачком одбору ради доставе изборног материјала. Најраније она то може учинити на 10 дана пре избора, када је последњи рок предвиђен за именовање чланова бирачких одбора. Ако се има у виду крајњи рок до кога се мора изборни материјал предати бирачким одборима (48 часова пре дана одржавања избора) поставља се питање да ли је у року од тих 48 часова опште могуће затражити од бирачког одбора достављање материјала, послати материјал и примити га.

15. Проблеми у вези гласања лица која су у притвору као и лица која се налазе на издржавању казне

Ова лица гласају путем писма у установама за притвор или издржавање казне затвора. Изборна комисија саставља посебан извод из бирачког списка на основу података и евиденције коју о лицима у притвору као и лицима на издржавању казне затвора воде надлежни органи.

За гласање путем писма није карактеристично састављање посебног извода из бирачког списка. Бирач гласа путем писма на основу свог захтева, уколико постоје разлози који га онемогућавају да дође на биралиште и тамо гласа. Али он је уписан у извод из бирачког списка на бирачком месту. У овом случају бирач објективно није у могућности да дође на бирачко место те се у оваквим случајевима састављају посебни изводи из бирачког списка, а изборна комисија је дужна да сачини и овери ове изводе из бирачког списка. Гласање путем писма налагало би да бирач буде уписан у извод из бирачког списка на бирачком месту, а да му бирачки одбор, на његов захтев достави потребан изборни материјал за гласање. У том случају бирач, дакле, непосредно комуницира са бирачким одбором. Овде то није случај јер изборна комисија има обавезу да састави и овери посебан извод из бирачког списка те је у том погледу овај вид гласања по својим карактеристикама ближи начину на који гласају лица у установама и јединицама Војске Југославије.

16. Достављање изборног материјала за бираче који гласају у установама за издржавање казне или се налазе у притвору

Прописи не прецизирају коме се у овим установама доставља изборни материјал, не прецизирају ни начин достављања и примопредаје изборног материјала као што је то на пример случај са би-

рачима који гласају у јединицама и установама Војске Југославије у којима се формира орган задужен за спровођење избора. И у овој радњи изборног поступка може се запазити недоследност правног решења које комбинује технику гласања путем писма и технику гласања лица која се налазе у установама и јединицама Војске Југославије.

17. Идентификација бирача који гласају у установама за издржавање казне или се налазе у притвору

Правни прописи не налажу обавезу утврђивања идентитета бирача. Није јасно ни ко би тај идентитет утврђивао јер прописи не говоре о образовању било каквих органа у овим установама који би били задужени за организовање гласања. Како је бирач уведен у овом случају само у посебан извод из бирачког списка кога је изборна комисија дужна да достави установама за притвор или издржавање казне, то редни број под којим је бирач уписан у извод из бирачког списка може бити заокружен само у тој установи, а не на бирачком месту. Евентуално, то би накнадно могла учинити изборна комисија на основу потврде о бирачком праву. Али у том случају изборна комисија није у могућности да утврди идентитет бирача, нити у том случају има сврхе да посебан извод из бирачког списка доставља установама за притвор или издржавање казне, већ би он требао да остане у изборној комисији.

18. Техника гласања бирача који гласају у установама за издржавање казне или се налазе у притвору

Прописи о изборима утврђују да, након што бирач гласа, службени коверат печати члан бирачког одбора. Остаје нејасно на који се бирачки одбор у том случају мисли с обзиром да прописи не говоре ништа о формирању бирачких одбора у установама притвора или установама у којима се издржава казна затвора.

19. Достављање изборног материјала изборној комисији након гласања лица која гласају у установама за издржавање казне или у притвору

Правни прописи не садрже ближе одредбе о достављању изборног материјала за бираче који гласају у установама притвора или установама за издржавање казне затвора. Одредба према којој ови бирачи гласају путем писма налагала би да сам бирач путем поште достави изборни материјал бирачком одбору на бирачком месту на које је уписан у извод из бирачког списка, као што то чине и други бирачи који гласају путем писма. Међутим, одредба према којој изборна комисија саставља посебан извод из бирачког списка и заједно са осталим изборним материјалом га доставља овим установама, налагала би да се изборни материјал непосредно достави изборној ко-

мисији, по правилима по којима се доставља изборни материјал за лица која гласају у јединицама и установама Војске Југославије.

20. *Проблеми у вези са гласањем бирача који раде у дипломатско-конзуларним представништвима и чланова њихових породица, као и бирача који плове на бродовима под заставом СРЈ а који су изван територијалних вода СРЈ*

Прописи ближе не уређују начин примопредаје изборног материјала.

Начин на који је уређено гласање ових бирача указује на бројна питања и празнине, а посебно у вези са доставом изборног материјала (нпр. броду који је испловио знатно пре одржавања избора, а у време избора још увек плови); достављање изборног материјала изборним комисијама након гласања; стварне могућности да гласови дати на овај начин буду укључени у обраду изборних резултата и др.

21. *Одговорна јединица у вези са радом бирачких одбора на утврђивању резултата гласања*

Прописима се изричито не утврђује да ли представници подносилаца изборних листа имају право да присуствују утврђивању резултата гласања на бирачком месту.

Записник о резултатима гласања потписују сви чланови бирачког одбора. Прописи не прецизирају какве су последице и дејство записника кога поједини чланови бирачког одбора не желе да потпишу.

Прописи не прецизирају какве су последице уколико представницима подносилаца изборних листа не буду дате копије записника о резултатима гласања на бирачком месту.

Уколико постоје неке мањкавости у изборном материјалу бирачком одбору се указује на те недостатке и од њега се захтева да те недостатке одмах отклони и достави материјале изборној комисији. Прописи не уређују ближе у којој се то форми чини, да ли писмено или усмено, како се сазива бирачки одбор обзиром да материјал предаје само председник или пак један од чланова кога одреди бирачки одбор и др.

Др Александар Фашић

сарадник Института за међународну политику и привреду, Београд
доцент Факултета хуманистичких и друштвених наука,
Универзитета Јужне Аустралије, Аделаид

СОЦИЈАЛНА ДИМЕНЗИЈА КРИЗЕ „ЦЕНТРАЛНО”-ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ ПОСЛЕ 1989. ГОДИНЕ*

САЖЕТАК: Текст се бави специфичним аспектима кризе социјалне политике у „централно”-источноевропском региону после политичких промена које су наступиле 1989. године са такозваним „пост-комунистичким револуцијама” у земљама „централне” Европе. Период који је тада почео, а који се одликује брзом политичком „транзицијом” и реструктуризацијом привреде и политичких институција, донео је са собом узбуђења „капитализације” привреде и друштва, веће индивидуалне слободе и права, али истовремено и социјалну кризу апокалиптичких димензија, која је без преседана у ововековној историји источне Европе. У овом тексту неки специфични елементи те социјалне кризе су испитани, како статистички тако и квалитативно и интерпретативно, како би се показало да институционална и политичка промена има своју огромну социјалну цену, која је могла бити смањена да се реформа одвијала умеренијим и боље планираним темпом, у већини земаља.

Кључне речи: Криза, смртност, транзиција, економија, институције.

Рећи да се „централно”-источна Европа налази у кризи која је почела са „распадом” комунистичких режима у региону није ништа ново, ни особито информативно. „Криза”, „ситуација”, „проблеми” и слични термини доминирају сваком дискусијом догађаја у региону,

* Рад примљен: 26. V 1997.

и у том смислу је сасвим разумно тврдити да се опажај кризе, и страх од њеног ширења, одражавају и на међународне односе између земаља региона. Тамо где би се постојећа жаришта кризе најбоље могла контролисати регионалном сарадњом и подршком, утисак о томе да је само питање тренутка када ће се тренутно жариште кризе „прелити” и у суседне земље води до наглашеног изолационизма. Најновије студије стања у коме се „централно”-источна Европа налази после чувене 1989, када су „посткомунистичке” промене, наводно, почеле (неки чак говоре и о „Револуционарној 1989”), више него јасно показују несумњиву свет о томе да се регион налази у најгорем стању после Другог светског рада, а у многим земљама, пре свега у погледу социјалне политике, стање је и знатно горе него за време последњег рата.

Према мишљењу великог броја коментатора, катастрофалне промене које су наступиле у региону (а њихова „катастрофална” природа ће, наравно, бити предмет доказивања у даљем тексту) биле су неизбежне услед неизбежности онога што се данас назива „транзицијом”. „Транзиција”, која, опет у неким круговима политичких аналитичара у Европи и Сједињеним Државама важи као главна карактеризација када се ради о источној Европи (слично идеолошкој употреби термина „демократија” током дугих година хладног рата, као и термин попут „мирољубива коегзистенција” или „самоуправни социјализам” у бившем социјалистичко-комунистичком интегративном систему), укључује и такве појаве као што су колапс некадашњих социјалистичко-комунистичких друштвених структура у свим земљама бивше источне Европе, свеобухватни распад система друштвене контроле, система социјалне подршке становништву, здравству, и практично свих друштвених институција, услед „слома” комунистичке идеологије. Према овим аналитичарима, дакле, слом институција је био неизбежан, и тренутни ропац друштвеног живота само је један нормалан, конструктиван корак ка бољем, хуманијем, капиталистичком друштву, у коме ће све те институције бити поново успостављене на пепелу бивших режима, као и увек.¹

У контексту потребе да се променама на тлу источне Европе придружи и објашњење услова за успостављање успешнијих система сарадње у региону, ради решавања најакутнијих политичких и социјалних проблема, само један део горе наведеног, идеолошког објашњења се може прихватити — наиме онај део према коме се у источној Европи заиста догађа криза без преседана у новијој мирнодопској историји региона. Објашњења дилеме о томе да ли је до ове и

¹ За неке илустративне примере овог типа приступа „транзицији” „центрано”-источне Европе, али исто тако и за отрежњујуће примедбе и коментаре истог тог приступа, вид. нпр. чланак Тада Шульца (Tad Szulc), *Unpleasant truths about eastern Europe, Foreign Policy*, пролеће 1996, стр. 52—65. За релевантна разматрања такође вид. Garnett, S. W., *Poland: Bulwark or bridge, Foreign Policy*, пролеће 1996, стр. 66—82.

овакве кризе морало да дође из идеолошких разлога, да ли сама криза, „у крајњим консеквенцама“, у ствари има позитиван и конструктиван смисао, као и да ли су баш сви њени елементи кривица комунистичких режима, могу бити остављена по страни, јер она спадају у идеолошку реторику западних професионалних политичких „мислилаца“, који сигурно нису ништа мање једностранни него што су били званични комунистички професионални „политички znalци“. Да би ово остајање по страни од идеолошког активизма у расправи било јасније, овај текст такође не садржи термин „централна Европа“ без знакова навода, једноставно због тога што је пре „транзиције“ цео комунистички део Европе без икаквих контроверзи називан „источном Европом“, а после 1989. нови режими у Чешкој, Словачкој, Пољској и Мађарској су почели да инсистирају на свом географски „централном“ карактеру, великим делом да би се појмовно издвојили од „остатка комунистичког света даље на Истоку“. Према томе, термини „централна Европа“ и „транзиција“ су такође производи идеолошких амбиција, и стога се овде користе само у знаковима навода.

Криза у „централно“-источноевропском региону је, у свом најживотнијем смислу, *социјална*, дакле она је пре свега свеобухватна криза једне неадекватне социјалне политике.

Наравно, пре него што се пређе на расправљање питања о томе како се тренутна криза може продуктивно решавати, неопходно је запитати се о томе како је до кризе дошло. Постоји много интерпретација несрећних догађаја у региону, али се најуверљивијом чини она која полази од „смрти идеологије“, која је довела до „смрти државе“ на тој идеологији заснованој, што је наравно проузроковало „смрт“ социјалних и других институција, а то је довело до глобалне регионалне политичке кризе, јер је дезинтеграција политичких и социјалних институција значила да није било јасно у чијим рукама је власт и ауторитет, ко ствара и спроводи социјалну и међународну политику, и како се на њу може утицати. Диркемов (Emil Durkheim) појам „аномије“ („*anomie*“) који означава *конфузију* делимично присутну у сваком, а нарочито у кризним социјалним стањима, у изузетно наглашеној форми, тако се може сагледати као узрок и главни суштински елемент кризе. „Аномија“ пост-комунистичке „централно“-источне Европе је порасла до неслућених граница, у којима су границе нормалног и девијантног, легитимног и револуционарног, оправданог и неоправданог, постале готово неразлучиве. То је, на пример, исти онај узрок који је довео до високе стопе криминалитета у свим пост-комунистичким земљама, као и до потпуног „престанка“ смислене социјалне политике. Резултат је социјални стрес без преседана у мирнодопској историји Европе.

Количина социјалног стреса која је на овај начин проузрокована вероватно представља истински највећи проблем региона данас. То се најбоље може показати у светлу социјалне кризе, која је, као

што је већ поменуто, углавном стављана у други план у односу на кризу политичких и војних институција, на пример. Ово се огледа у читавом низу чињеница, од којих су неке посебно илустративне. На пример, укупна *стопа смртности* у периоду између 1989. и 1993. се повећала за 12% у Румунији и Бугарској, и за упоредиве износе у Албанији и Украјини. У Русији, у којој су политичке и социјалне реформе биле и још увек су најрадикалније у целом региону, укупна стопа смртности у периоду „транзиције” је попримила апокалиптичке димензије, и повећала се за 32%. У апсолутном смислу, да би се ова трагедија илустровала, довољно је поменути да је у 1993. години у Русији умрло 547.000 људи више него у 1989. Смртност се значајно повећала и у Пољској, Бугарској, Мађарској, Словачкој и Чешкој. Према неким показатељима, само је Чешка тренутно у процесу повратка на колико-толико нормално стање после почетка реформи из 1989. Треба напоменути, међутим, да ово „нормално” стање није никакав напредак у односу на стање пре реформи — напротив, то је стање смртности и других показатеља социјалног стања друштва које је постојало за време комунистичке владе Густава Хусака и његових претходника, дакле стање од *пре* 1989. Све оно што се догодило у протеклих шест година, дакле, само је *цена* политичких реформи — њихови плодови у контексту социјалне добробити становништва још увек се готово уопште не осећају у *овом контексту* (контексту социјалне кризе и социјалне политике). То је и разлог што су већ од 1993. године гласачи у неким земљама региона своју подршку дали социјалистичким и генерално „више левим” политичким формацијама.

У оквиру опште стопе смртности у региону, нарочито је значајно истаћи да није тачно да је ова катастрофа у смртности становништва резултат „наталожених проблема из периода социјализма”. Ова интерпретација је још једна идеолошка стратегија за искривљавање закључака о стварном утицају политичких реформи на регион. Наиме, убедљиво највећи скок у стопи смртности догодио се у старосној групи мушкараца *од четрдесет до педесет девет* година, што сугерише да је узрок смртности социјална криза која, сходно доминантној култури „централно”-источне Европе, највећи терет ставља на мушкарце у овој старосној групи, који осећају одговорност да обезбеде материјалну егзистенцију својој породици. Највећи део ове врсте социјалног стреса произлази из смањења реалних прихода становништва, које је наступило као резултат реструктурисања привреде. У многим случајевима, ово реструктурисање је представљало потпуни колапс свих постојећих структура и читавих грана индустрије, као што је рецимо тешка металургија у Словачкој.

Од Другог светског рата, читав један слој становништва у Словачкој је живео искључиво од тешке металургије. Када је дошло до смањења наруџби за тенкове и тешко наоружање од армија како Чехословачке (касније само Словачке), тако и других земаља бившег

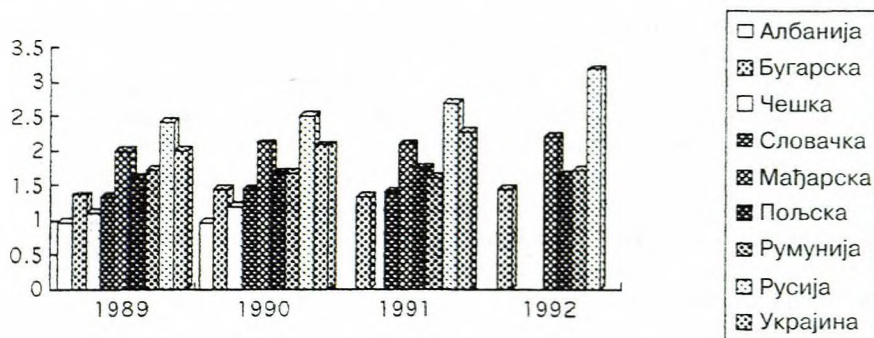
Варшавског уговора, стопа незапослености у Словачкој је драматично порасла. Пре промена из касних осамдесетих, све земље региона су имале такозвани „социјални минимум“ плата, као и „минимум за преживљавање“. „Минимум за преживљавање“ је требало да задовољи неопходне потребе за физички опстанак, уз претпоставку рационалног економског понашања. „Социјални минимум“, с друге стране, требало је да задовољи потребу за оним потрошним добрима која, осим преживљавања, омогућавају једноставну, али потпуну социјализацију грађанина.² Ови „минимуми“ плата су генерално осциловали око 30–60% од просечне плаће у већини земаља региона. Чак и ако се дозволи да су ови „минимуми“ можда били дефинисани на нереално ниском нивоу, чињеница да су у већини земаља они били испод половине просечне плате значи да је социјални стрес повезан са задовољавањем основних животних и социјалних потреба од *стираних* *најширих* *слојева* *становништва* тада био далеко мањи него што је данас, што значи да је, бар у једном изузетно значајном смислу, стање социјалне добробити друштва било далеко боље. Сходно томе, и стање смртности, како укупно, тако и оног дела становништва које је културно и структурно-економски под највећим притиском да задовољи ове потребе, било је неупоредиво боље. Размере кризе, коју чак и према социјализму веома критички настројени интерпретатори Уједињених нација и нарочито УНИЦЕФ-а такође називају „апокалиптичком“, најбоље се могу сагледати из предстојећих статистичких илустрација.

За разлику од осталих аспеката стопе смртности, стопа смртности мајки при порођају није доживела драматичне измене, осим драматичног скока у Румунији 1989. године, када је дошло до слома система за социјалну подршку и медицинско осигурање, који је био резултат политичких догађаја и промена. Ова стопа смртности може

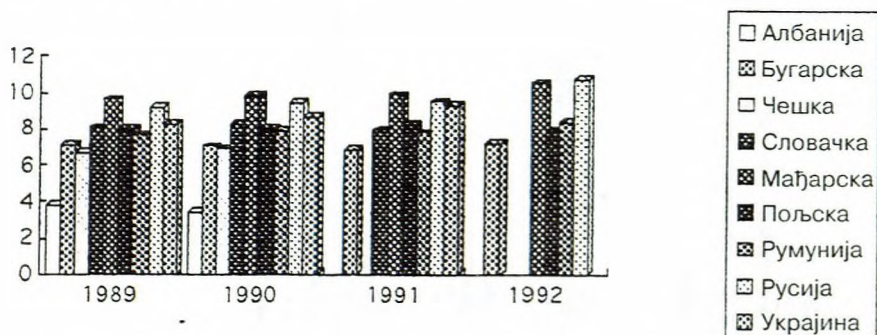
² Види *Public policy and social conditions, Central and eastern Europe in transition*, извештај UNICEF-а, Новембар 1993, стр. 5.

се упоредити са другим аспектима смртности приказаним у предстојећим илустрацијама, да би се схватило колико је погоршање социјалног стања у региону које је наступило после 1989.

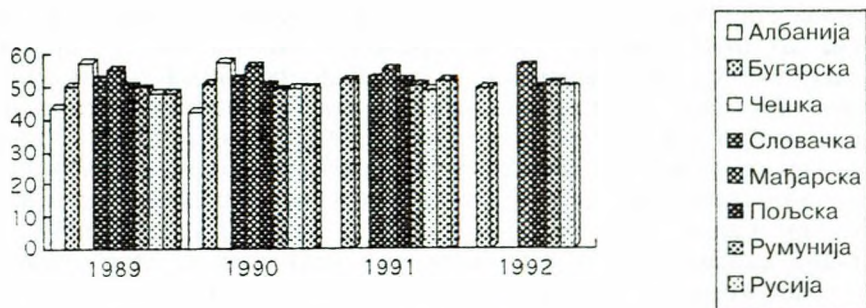
Стопа смртности младих одраслих (према 1000 чланова популације између 10 и 39 година старости)

С обзиром на ове податке, треба приметити да су стопе изузетно високе, и да су расле током протеклих неколико година, док подаци од пре 1989. нису били на располагању. Може се претпоставити, међутим, да је линија пораста смртности била још „стрмија” у односу на период пре 1989.

Стопа смртности одраслих средњих година (према 100 чланова популације између 40 и 59 година старости)

Највећи број интерпретатора тренутног стања у региону се слаже у погледу тога да су економским и другим структурним променама, као и дезинтеграцијом многих суштински важних делова друштвеног система, највише погођени они који су највише и изложени, као и они који су и иначе најрањивији — пензионери, студенти, деца и незапослени. Њихов стандард и перспективе су драматично унижени.

Стопа смртности старијих одраслих (према 1000 чланова популације преко 60 година старости)

Многе од негативних промена које сежу преко читавог спектра релевантних аспеката друштвеног живота, а које се можда на најупадљивији начин рефлектују у стопама смртности, проузроковала је некритична политика многих пост-комунистичких влада у региону — такозвана „шок-терапија”. Под овом фразом се обично подразумева кратак и оштар друштвени шок проузрокован смелим променама које, онда, воде до брзог, мада болног, разрешења проблема. Ово подразумева прилично изненадну либерализацију цена и трговине, приватизацију, девалвацију националне валуте, и сличне мере које проузрокују драматичан и изненадан пад стандарда, куповне моћи становништва, и уопште материјалног и социјалног квалитета живота. Овај приступ је проузроковао катастрофу у региону, велики број узалудно изгубљених живота, кризу у здравству, допринео је политичкој дезинтеграцији и социјалним немирима, очајању и нестабилности, формирању подређене класе структурно незапослених, и томе слично. Искуство је показало да „шок-терапија” није продуктивно средство за политичке и социјалне, а понајмање за економске промене. За ово има више разлога, укључујући чињеницу да економске институције морају да еволуирају, и да се уместо њих не може једноставно увести „отворена сезона” на сваку социјалну сигурност и контролу цена, јер то онда не подразумева ништа друго него гурање привредног система у анархију и давање шансе онима који су у претходном систему на сумњиве начине дошли до великих материјалних ресурса и утицајних позиција у друштву да постану могући нове „непостојеће економије”.

Слично томе, нови економски систем захтева и одређене законе, пре свега законе који регулишу питања својине и легитимних трансакција, одређену економску и привредну културу и етику, који воде до опште атмосфере поверења и до успостављања обичајних критеријума привредног кредибилитета који су основа пословног партнерства. Све ове елементе могућно је остварити једино стварањем услова у којима они, постепено, могу да еволуирају, и да полако преузму контролу над основним механизмима привредног живота. „Шок-те-

рапија” не само да не доводи до брзог опоравка — напротив, она гура друштво у ропац, док истовремено уништава све оне претпоставке које би могле временом да доведу до формирања институција „цивилизованог” и одрживог капитализма. Овај процес је упоредив са разликом између еволуције политичког система у стабилну демократију, и насилне револуције која води у аутократију и диктатуру. Стога се може рећи да су земље „централне” Европе, и неке земље источне Европе, речју оне земље које су зазеле у „транзицију”, у ствари зазеле у револуцију која их је бацила на колена у смислу њихове унутрашње социјалне ситуације. То се, наравно, односи пре свега на оне земље у којима је социјална ситуација најгора, али такође, у нешто мањој мери, и на оне које су се бар наизглед избориле са првим таласом кризе. Чак и у Чешкој Републици, земљи која је толико слављена као најуспешнији пример „транзиције”, промене су довеле до формирања класе бескућника, до виктимизације оних се ниским платама, пре свега радника, до недостатка стамбеног простора за локално становништво по разумној цени, до врло значајног пораста криминала, и других феномена који показују да Чешка није толико далеко испред осталих земаља региона колико неки други показатељи, као што је, на пример, њен велики девизни суфицит, на први поглед сугеришу.

Резултати избора у земљама „централне” Европе, с друге стране, пратили су перцепцију социјалне кризе од стране становништва, и погоршање општег статуса друштва у светлу и у контексту нада за политички и економски напредак и демократизацију. Тако је, на пример, у Пољској на парламентарним изборима одржаним од 4. до 8. јуна 1989, партија „Солидарност” добила сва места у пољском Сенату (Горњем дому Парламента), осим једног, и сва места у Доњем дому која су била отворена за наименовање кроз изборе (укупно 35%). Ово су били први избори у целом региону од 1940. године. Ентузијазам у погледу политичких промена био је изузетно наглашен. Резултати испитивања јавног мњења на територији целе земље из октобра 1989. показују да је 45% становништва подржавало такозвани „Belserowicz план”, који је представљао први економски програм „шок-терапије”, док је свега 10% становништва било против. На председничким изборима држаним од 22. новембра до 9. децембра следеће, 1990. године, вођа „Солидарности”, Лех Валенса, добија 75% гласова. Али већ у октобру 1991. године, испитивање јавног мњења открива да је свега 20% посто гласача „за” „Belserowicz план”, док је 40% „против”. Сходно овом развоју реакција на „шок-терапију”, на раним парламентарним изборима из октобра 1991. дошло је до појаве изузетно раслојеног парламента: највећи број места добила је Демократска заједница (13,6%), затим католичке и бивше комунистичке формације (12,5%), а либералне снаге које су подржавале програм економске реформе су били седми по броју места, са свега 7,8% гласова. Ови резултати окарактерисани су на „Западу” као

„први велики повратак на леве позиције” у „централно”-источној Европи изван територије бившег Совјетског Савеза. Исти тренд се наставио и даље у Пољској: на парламентарним изборима 19. септембра 1993. године, реорганизовани бивши комунисти добијају релативну већину у Парламенту. У том тренутку, реакције у светској штампи су биле изузетно забринуте, уз постављање питања о томе да ли се источна Европа „враћа комунизму”. Реакције су се касније смириле, али истински разлози „кризе транзиције” су остали. Коначно, новембра 1995. године, на председничким изборима у Пољској победу је однео Aleksander Kwaśniewski, вођа левичарских снага које се снажно повезују са бившим комунистима и некадашњи комунистички министар и члан кабинета владе.

Готов идентичне промене у саставу Парламента су се догодиле у Мађарској. 8. априла 1989. године Мађарски демократски форум је добио парламентарне изборе, прве слободне изборе у бившој „совјетској зони утицаја”, на анти-комунистичкој платформи, уз подршку постепеним реформама уместо „шок-терапије”. На локалним изборима од 14. октобра 1990, либерална опозиција и независни кандидати добијају у највећем броју изборних локација. Коначно, на парламентарним изборима одржаним од 8. до 29. маја 1994, Социјалистичка партија, реорганизовани комунисти, добили су апсолутну већину, са 33% гласова и 34 места у парламенту. Либерали (Савез слободних демократа) су били други по броју гласова, са 20% гласова. Ове две партије су формирале коалицију, која је заменила конзервативне партије које су дошле на власт 1989. Према резултатима испитивања јавног мњења, највећа подршка за социјалистичке снаге је дошла од стране образованијих слојева становништва.

Коначно, Русија. 12. јуна 1991. године, на председничким изборима, Борис Јељцин постаје председник. На референдуму о поверењу Председнику и Конгресу, одржаном 25. априла 1993, 57,4% гласача подржава Јељцина као вођу, док 53,7% гласача подржава његову социјалну и економску политику. Недуго затим, испитивање јавног мњења из јуна 1993. године открива да 41% гласача подржава Јељцина, 40% је „против” њега, 19% подржава „повратак на стање пре перестројке”. По питању вредновања економских и социјалних реформи, 17% није имало дефинисано мишљење, 33% је сматрало да је планска економија боља од тржишне, 39% је подржавало тржишну економију, 40% је подржавало приватизацију, док се 29% гласача залагало за обустављање приватизације. 12. и 13. децембра 1993. године у Русији је одржан „парламентарни и уставни референдум”, на коме су Либерални демократи добили 22,8%, Руски избор 15,4%, комунисти 12,4%, „Јаблоко” 7,8%, Партија руског јединства и слоге 6,8%, и „остали” 11,8% гласова. Овај референдум је навестио подељену Думу. Испитивање јавног мњења из фебруара—марта 1994. године открива да 25% гласача подржава реформе, док је 55% против њих. 24% гласача је желело „повратак периоду пре перестројке”.

26% гласача није имало дефинисано мишљење о томе како би социјално-економска политика требало даље да се одвија, 42% је сматрало да је планска економија генерално боља од тржишне, 25% је подржавало тржишну економију, 22% приватизацију, док је 37% желело крај приватизације. Курс социјалне политике после председничких избора из 1996. године остаје да се искристалише, али ће он вероватно бити значајно различит од досадашњег.

У целини, тренд је исти за све три земље, као и за остатак региона: првобитно одушевљење и ентузијазам у погледу реформи спласло је када је дошло до социјалне и политичке дезинтеграције и деградације постојећих институција и механизма, да би се јавно мњење на крају искристалисало као доминантна опозиција „капитализацији” привреде и друштва. Проблем је, наравно, у томе, што овај процес није реверзибилан, јер је услед идеолошких промена дошло до глобалних промена државне политике, граница, владе и политичког система, као и до дезинтеграције међународних идеолошких механизма за подршку и политичку, војну и економску сарадњу. Нарочито у Русији, ово је доживљено од стране великог броја становника као национално понижење и претња националним интересима. Разочарење реформама и положајем Русије у новом систему међународних односа и данас је највећа претња влади Бориса Јељцина.³ Социјална криза, уз кризу идеологије, вредности, норми и очекивања, довела је, дакле до првих наговештаја политичке кризе.

Део саме социјалне кризе проистекао је из распада институција и друштвених норми карактеристичних за социјалистичка друштва, без одговарајућег конструктивног напора да се створе функционалне алтернативе тим институцијама и нормама. Ово се не односи само на економске и политичке институције, већ и на културне, спортске и забавне организације и програме; слично томе, здравство је доживело велику кризу, делимичну приватизацију, али и даљи пад дисциплине и квалитета услуга. Уз кризу социјалних институција, економског живота, здравства и идеологије, поред грађанских ратова и распада комуникација, криза у међународним односима у региону била је неизбежна последица. Ова криза регионалних међународних односа има своје рефлексије на глобалном плану, кроз перцепцију политичке и кризе безбедности на ширем међународном плану. Она је великим делом производ идеолошког престројавања у „централној”, па и источној Европи, које је довело и до одговарајућег *ипреструктурисања* *сисјема* *узајамној* *искључења* у Европи.⁴

³ За ове и друге релевантне податке, видети *ibid.*, стр. 18.

⁴ Тако је привидно „приближавање” „централноевропских” земаља „Западу” довело до укидања ограничења путовања, то јест виза између њих и земаља Европске заједнице, касније Европске уније. Истовремено, 1994. године, Чешка, Словачка и Пољска увеле су визе за Југословене (Мађарска то није учинила пре свега због великог броја припадника мађарске мањине у Југославији). На овај начин, као и уз одговарајуће модификације трговинских и спољнополитичких стратегије, „централна” Европа је „ушла” под окриље „Запада”. Блок „централно”-источноевропских земаља је тако разбијен.

Треба, међутим, имати у виду потенцијал социјалне кризе и социјалних оптерећења о којима је овде било речи да утичу на међународну политику „централноевропских” влада. Цена која се плаћа за идеолошко-политичко-економско-структурну трансформацију је велика, и она ће неизбежно имати утицаја на то које ће се политичке снаге искристалисати као доминантне. Тај процес кристализације већ је добрим делом у току, и довео је до општег померања „назад” ка лево оријентисаним владама у целом региону. Ове владе отварају могућност да се, уз извесну меру конструктивне дипломатије, односи између „централне” и источне Европе поново подигну на некадашњи ниво, који би пре свега претпостављао развијање засад недостајуће „источне политике” у међународним односима „централноевропских” земаља, те кроз оживљавање старих пословних и других контаката на билатералном и мултилатералном плану.

THE SOCIAL CRISIS OF „CENTRAL”-EASTERN EUROPE SINCE 1989

Dr Aleksandar Fatić

Summary

This paper deals with specific aspects of the crisis of social policy on the „central”-eastern European region, after the onset of political changes that commenced in 1989 with the so-called „anti-communist revolutions”, especially in „central” European countries. The period that began then has been characterised by fast political „transition” and restructuring of the economy and political institutions. It has brought with it the excitements of the „capitalisation” of the economy and society, greater individual liberties and rights. However, it has also inflicted on the region a social crisis of apocalyptic dimensions, which is truly unprecedented in this century’s history of eastern Europe. The paper explores some particular elements of this social crisis, both statistically and qualitatively. These aspects of the crisis are interpreted, and in its concluding section the paper purports to suggest that any institutional and political change tends to have its more or less devastating social price, which in the case of most countries of „central”-eastern Europe could be have been lower if the reform had progressed at a more moderate and better planned pace.

Key words: Crisis, mortality, transition, economy, institutions.

Др Маријана Пајванчић: ИЗБОРИ — ПРАВИЛА И ПРОРАЧУНИ*

Нови Сад, FININVEST — Наша Борба, 1997, стр. 135

1. У последњих пет година, професор Правног факултета у Новом Саду, др Маријана Пајванчић интензивно публикује стручне радове нарочито концентрисане на једну правно и политички значајну, дисциплинарно сложену, а овде и сада, особито актуелну тему: *избори*.

Да подсетим: најпре је „Република“ 1992. г. у новембарском двоброју 55—56, у посебном додатку, објавила обиман истраживачки рад М. Пајванчић, под насловом: *О значају избора у уставном систему*. Годину дана касније, 1993. године, у њеном уџбенику *Уставно право I*, тематска деоница: *Изборни систем*, добила је, чини се, по први пут у модерној литератури тог стручног жанра одговарајуће место и дужну пажњу. Следе потом радови: *Релативна већина и њени парадокси*, и, *Изборне јединице*, које објављује у више свезака (бр. 5 и бр. 6) „Гласника Адвокатске коморе Војводине“ 1996. године. Ове, 1997. г. као „круна“ — сума претходних истраживачких сазнања и резултата, одговарајуће теоријске синтезе и селективно коришћених изборних система (модела) модерних грађанских демократија, настала је књига: *Избори — Правила и прорачуни*.

Иза краткоће и једноставности наслова ове књиге крије се изазован спектар проблематизовања ове теме, пре свега правно-концепцијске, социолошко-политиколошке и аналитичко-компаративне природе. Ову сложену природу и „структуру“ избора, аутор М. Пајванчић респектује сагласно методолошкој и наменској особености рада, и колико је то ипак реално могуће у релативно скромном обиму књиге од 130 страница.

Књигом *Избори — Правила и прорачуни*, аутор, с једне стране, „открива“ колико се суверено креће у теоријском пољу ове проблематике, али с друге стране, „не крије“ да добро познаје колико су наша појединачна и „општа“, страначка и лобистичка, „аматерска“ па и професијска знања о социјално-политичком комплексу звани избори оскудна, застарела и непродуктивна. И ако нам је одиста стало до вишег стандарда политичке културе, знања о изборима морају се проширити, осавременили, и на крају крајева, функционализовати! Руквођена таквом намером аутора, ова књига представља неку врсту доброг споја „абецедe“ и мале енциклопедије, неопходне информације и поузданог водича кроз теорију и емпирију избора, одн. не-

* Рад примљен: 25. VIII 1997.

заменљивог компаса кроз разумењу делту изборној права, социологије избора и изборних система.

2. „Идеја” избора и смисао изборној права наглашава да бирати у онтолошком, па и у правом смислу (те речи и тог појма) значи моћи одлучивати између више или барем две понуде (кандидата/политичких странака). На „терену” политичке праксе употреба ове идеје, међутим, ни у ком случају не остаје „примењена” само на конкуритивне политичке системе. Напротив, избори се организују („приређују”) и у диктаторским политичким системима, и у оквиру ауторитарних режима (изразите личне власти) где или не постоји могућност бирања или је она пак битно сужена — редуктована (ту је онда примењен образац: *elections without choice* — избори без првој бирања).

Ваља отуда разликовати *компетитивне*, *некомпетитивне* и *полуконпетитивне* (семиконпетитивне) изборе. Избори у државама са грађанско-демократским уставним уређењем ослањају се и на одређене процедуре и на одређене либертетске принципе који омогућавају како признавање персоналних и суштинских одлука бирача, тако и њихов легитимитет на „нивоу система” у одређеном временском интервалу. У ове принципе (материјалне и формалне) који обезбеђују легитимност, а који уједно (истовремено) имају и *нормативан* значај за либерално-плуралистичку демократију, убраја се: 1. изборно предлагање, које, с једне стране, приликом избора подлеже истим мерилима (слобода кандидовања за изборе), а са друге стране, оно не може да замени изборну одлуку бирача; 2. политичко надметање кандидата, које је повезано са „конкуреницијом” политичких позиција и програма; 3. једнаке шансе у оквиру изборног кандидовања (кандидатура и изборна кампања); 4. слобода избора која је зајамчена (обезбеђена) тајношћу гласања; 5. изборни систем који не дозвољава увредљиве или пак такве резултате избора који доводе у питање (тј. угрожавају) демократско уређење политичког система (нпр. и сувише јасно изражену већину у представничком телу и сл.); 6. временски ограничена изборна одлука, тј. одлука која је ограничена на један изборни период; 7. право избора и слобода избора се код будућих (и свих наредних) избора не ограничава раније (претходно) донесеним одлукама. Дакако, у модерним грађанским парламентарним демократијама ови изборни принципи темеље се на прихватању општег, равноправног, непосредног и тајног изборног права!

3. *Социологија избора* присутна је не само у редовима, већ у извесном смислу и између, па и преко редова књиге *Избори — Правила и прорачуни* М. Пајванчић. Ова научна дисциплина дуго је била у нашој идеологизованој научној мисли заповиђана и неоправдано сведена на *ancilla* или уставног права или опште социологије до те мере да се, код нас, готово и не зна шта заправо значи! Маријана Пајванчић указаше, међутим, да се у средишту изборне социологије налазе друштвени, политички и психолошки чиниоци, и консеквенце изборног понашања. Значи, изборна социологија за циљ има дескрипцију, тумачење и прогнозирање процентуалног учешћа бирачког тела на изборима, формирање индивидуалних изборних одлука, расподелу преференци у вези са партијама, кандидатима и стручним програмима унутар бирачког тела као целине, а у зависности од друштвено-историјског миљеа, те политички релевантних социјалних, културних и територијалних (под)група бирачког тела. Тако, изборна социологија захвата структуралне де-

терминанте, окружење, „позадину” и персонални фактор одлучивања бирачког тела. У оквиру социологије избора, полазећи од типа података и методе истраживања, принципијелно се може разликовати анализа тзв. *агрегатних* и *анализа индивидуалних података*.

Анализе агрегатних података, које корелирају агрегате стварних изборних резултата на локалном, регионалном и националном нивоу са одговарајућим агрегатима социјалне статистике, су више социолошки оријентисане и повезане су са полазиштем односних група; ове анализе „посматрају” политичко понашање као нешто што је снажно структурално детерминисано, а пре свега окружењем/миљеом. Овде се значај краткорочних утицаја актуелне политике користи само у малој мери.

Након бихејвиористичке револуције су, полазећи од америчке изборне социологије, анализе агрегатних података у великој мери замениле *анализе индивидуалних података*. Овај тип анализе се заснива на анкетном истраживању и статистикама које из њега произилази. На бази, најчешће „националних” примера (*samples*) — поред социјално-статистичких и демографских података — од учесника у анкети се добијају подаци о припадности организацијама идентификовању са појединим странкама, преферирању појединих партија у смислу гласања за њих, као и добијање података везаних за политичко симпатисање кандидата, те прихватање одређених вредности и суштинска политичка питања (*issues*). И док су у прошлости анализе агрегатних података детерминисале истраживања, данас доминирају индивидуални подаци и анкетна истраживања.

4. Тематика социологије избора, тако директно (у)води у централну тематску преокупацију: *изборни системи*. „Технички” посматрано, изборни системи у себи садрже модус по коме бирачи своје преферирање странака изражавају у облику гласова, а ови се (када су парламентарни избори у питању) претачу у мандате. За остваривање ових функција изборних система потребно је регулисање поделе на изборне јединице, регулисање изборног кандидовања, самог чина гласања, и коначно, прерачунавања гласова у мандате. За тако нешто изборна систематика пружа готово неисцрпне могућности. Принципијелно се обавља класификацијска подела на већински и пропорционални изборни систем. Она, међутим, не утиче на питања техничког регулисања, већ на политичке интенције и консеквенце избора. Реч је о специфичним резултатима овог трансформационог процеса код кога се број гласова (*data of votes*) расподељује у мандате. У овој политичкој и калкулацијски чудовишној „игри за велике”, без обзира да ли је у питању већински систем или систем пропорционалног представљања, суштина је — како сам аутор често воли да нагласи — не у тражењу идеалне изборне правде већ у постизању најмање неправедног изборног система.

5. О вредности, значају и корисности књиге *Избори — Правила и прорачуни*, можда најбоље сведочи један тржишни критериј. Готово „преко ноћи” плануо је целокупни тираж! Надам се, да ће објављивање овог приказа претећи појаву и трећег издања књиге. Кад нам у овом времену, мало патетично говорећи, избори „политички живот значе”, изгледа да и ова књига, у том смислу, не значи ништа мање!

Др Радивој Степанов
професор Филозофског
факултета у Новом Саду

ДИСЦИПЛИНСКИ ПОСТУПАК — ПОВРАТНО ДЕЈСТВО

Одредба закона којом је прописано да ће се дисциплински поступак, који није правоснажно окончан до ступања на снагу тога закона, окончати по одредбама закона који је важио у време покретања дисциплинског поступка, ако је то повољније за запосленог, је уставна.

Из образложења

Оспореном одредбом члана 81. Закона о основама радних односа („Сл. лист СРЈ” бр. 29/96) прописано је да ће се дисциплински поступак који није правоснажно окончан до дана ступања на снагу тога закона окончати по одредбама закона који је важио у време покретања дисциплинског поступка, ако је то повољније за запосленог.

Давалац иницијативе сматра да оспорена одредба није сагласна са Уставом СРЈ јер има повратно дејство.

Одредбом члана 117. став 2. Устава СРЈ утврђено је да само поједине одредбе закона, ако то захтева општи интерес утврђен при његовом доношењу, могу имати повратно дејство.

Савезни уставни суд оценио је да нема основа за прихватање иницијативе, јер оспорена одредба нема повратно дејство па, због тога, нема ни основа да се утврђује да ли је њен доносилац при доношењу те одредбе утврдио општи интерес. Наиме, према схватању Савезног уставног суда, оспорена одредба нема повратно дејство будући да се она односи само на дисциплинске поступке који су у току, а не и на правоснажно окончане поступ-

ке. Само у случају да се оспореном одредбом закона дира у свршене факте (правоснажне појединачне акте), а не на ситуације у току (појединачни акти, који се по поднетим захтевима у време ранијег закона, тек требају донети), таква одредба има повратно дејство. Да ли ће се на ситуације у току применити ранији закон или нови закон ствар је целисходности законодавне политике о чему Савезни уставни суд није надлежан да одлучује.

(Решење I У број 194/96 од 21. маја 1997)

ПОВРАТНО ДЕЈСТВО ЗАКОНА

Одредба закона којом се укида право на новчану накнаду од дана ступања на снагу закона нема повратно дејство.

Из образложења

Оспореном одредбом члана 357. Закона о Војсци Југославије („Сл. лист СРЈ” бр. 43/94) прописано је да ће се на лица која су остварила право на месечну новчану накнаду због престанка службе по потреби службе до дана када је тај Закон ступио на снагу примењивати одредбе члана 115. тога Закона, најдошњије од првог дана наредног месеца од ступања тога Закона на снагу.

Грађанин сматра да оспорена одредба има повратно дејство и да му се њоме укида право на накнаду коју је стекао по ранијем пропису.

О повратном дејству одредбе закона, према схватању Савезног уставног суда, може се говорити само онда како се њоме дира у свршена факта тј. у појединачне акте који су већ извршени. Другим речи-

ма, ако се оспореном одредбом закона дира само у стања која су у току, тада оспорена одредба закона нема повратно дејство. У конкретном случају, носилац права на наведену новчану накнаду није дужан да врати накнаду која му је исплаћена на основу правоснажног и извршног појединачног акта, већ се право на ту накнаду убудуће укида, а истовремено се утврђује његово право на старосну пензију. Дакле, оспорена одредба се односи само на стања у току и убудуће без његовог дејства у прошлост.

(Решење I У број 131/97 од 21. маја 1997. године)

ОБУСТАВА ПОСТУПКА ЗА ОЦЕЊИВАЊЕ УСТАВНОСТИ ЗАКОНА

Ако закон, у току поступка за оцењивање његове уставности, буде измењен тако да више не садржи одредбе чија је уставност оспорена, поступак за оцењивање уставности биће обустављен.

Из образложења

Савезни уставни суд покренуо је поступак за оцењивање уставности одређених одредби Закона о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. гласник РС”, бр. 27/82, 82/92, 28/95 и 12/96), и сагласности тих одредби наведеног закона са Законом о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања, од 1982. године. Оспореним одредбама републичког закона била су уређена одређена питања тзв. просечне пензије у време примене санкција Савета безбедности ОУН.

У току поступка за оцењивање уставности оспорених одредби наведеног републичког закона (чл. 247а, 247б и 247в), престао је да важи Закон о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања, од 1982. године, ступањем на снагу Закона о основама пензијског и инвалидског осигурања, од 1996. године. Исто тако, престао је да важи и Закон о пензијском и инвалидском осигурању, од 1982. године.

Имајући у виду те околности, као и околност што нови Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. гласник РС”, број 52/96) не садржи више оспорене одредбе републичког закона од 1982. године, Савезни уставни суд одлучио је да обустави поступак за оцењивање уставности, и супротности са савезним законом, оспорених одредби републичког закона од 1982. године.

Савезни уставни суд може, наиме, одлучивати о томе да ли је републички закон сагласан са савезним законом само кад је реч о — савезном закону који је на снази. Будући да савезни закон са којим је требало оценити сагласност оспорених одредби републичког закона није на снази, то Савезни уставни суд не може одлучивати о сагласности оспорених законских одредби са савезним законом који више није на снази.

Важени републички закон о пензијском и инвалидском осигурању не садржи више одредбе какве су биле оспорене одредбе републичког закона од 1982. године. Тиме је тај републички закон, по оцени Савезног уставног суда, усклађен са Уставом СРЈ, односно са важићим савезним законом о основама пензијског и инвалидског осигурања, што представља разлог за обуставу поступка, сагласно одредби члана 66. став 1. тачка 8. Закона о Савезном уставном суду.

(Решење Савезног уставног суда, I У број 170/95, од 9. IV 1997)

РАЗЛОЗИ ЗА ОСПОРАВАЊЕ УСТАВНОСТИ ЗАКОНА

Уставност закона не може се оспоравати зато што закон не садржи одређена решења.

Из образложења

Грађанин је оспорио уставност Закона о основама пензијског и инвалидског осигурања („Сл. лист СРЈ”, број 30/96), због тога што тај закон не садржи одређена решења, која би, по мишљењу грађанина, морао садржавати.

Савезни уставни суд одбацио је иницијативу грађанина за покретање поступка за оцењивање уставности наведеног закона.

Савезни уставни суд одлучује, по Уставу СРЈ, о томе да ли је закон сагласан/не-сагласан са Уставом СРЈ. Претпоставка за одлучивање о уставности закона јесте да је сагласност закона са Уставом оспорена (у целини или делимично) због тога што решења која закон садржи, тј. одредбе закона, нису сагласна са Уставом СРЈ. То значи, истовремено, да се уставност закона не може оспоравати зато што закон не садржи нека решења која би, по мишљењу онога ко спори уставност закона, морао садржавати. То и у случају кад је закон, по мишљењу грађанина, непотпун, кад би требало да буде „дорашен“. Имајући то у виду, и чињеницу што у овоме случају није оспорена уставност ниједне одредбе наведеног закона, већ његова непотпуност, Савезни уставни суд одбацио је иницијативу грађанина.

(Решење Савезног уставног суда, I У број 174/96, од 9. IV 1997)

ПОЈЕДИНАЧНИ КОЛЕКТИВНИ УГОВОРИ

Потписнике појединачних колективних уговора у јавном предузећу, односно јавној служби чији је оснивач Република — одређује републички закон.

Из образложења

Одредбама члана 123. Закона о радним односима („Службени гласник РС“, број 55/96) прописано је ко закључује општи колективни уговор, посебан колективни уговор, појединачни колективни уговор код послодавца и појединачни колективни уговор у јавном предузећу чији је оснивач Република, односно у другој јавној служби чији је оснивач Република. Тај уговор, по одредби става 4. члана 123. наведеног закона, закључују овлашћена организација синдиката, директор и Влада Републике Србије, а у другим јавним предузећима и службама: овлашћена ор-

ганизација синдиката, директор и оснивач, или орган који он овласти.

Грађанин сматра да одредба члана 123. став 4. наведеног закона није сагласна са одредбом члана 75. став 3. Закона о основама радних односа („Службени лист СРЈ“, број 29/96), због тога што, противно савезном закону, проширује круг оних који закључују појединачни колективни уговор, који је круг одређен савезним законом.

Савезни уставни суд оценио је да из одредбе члана 75. став 3. наведеног савезног закона, и из претходних одредби тога закона произлази овлашћење републичког законодавца да одреди послодавца у јавном предузећу, односно јавној служби чији је оснивач Република, тј. одреди орган, односно лице које може закључити појединачни колективни уговор. Одредба члана 75. став 3. Закона о основама радних односа односи се на послодавца, под којим се, у случају јавне службе чији је оснивач Република не подразумева оно што обухвата уобичајени појам послодавца, односно директора. У питању су опште одредбе Закона о основама радних односа, које не искључују право Републике да, у суштини у складу са том одредбом савезног закона, одреди орган, односно лице које ће у споменутим службама закључивати уговор у својству „послодавца“. То не значи, дакле, да је републички закон ширио, противно одредбама савезног закона, круг оних који закључују појединачни колективни уговор. Републички законодавац је само, у складу са својим правом, ближе одредио орган, односно лице које је у наведеним случајевима овлашћено на закључење појединачног колективног уговора не дирајући, при томе, у одредбе савезног закона.

(Решење Савезног уставног суда, I У број 10/97, од 19. III 1997)

ПОТРОШЊА ВОДЕ У СТАМБЕНИМ ЗГРАДАМА — НАЧИН МЕРЕЊА УТРОШЕНЕ КОЛИЧИНЕ ВОДЕ

Општинска скупштина може прописати да се утршак воде у стамбеним

зградама са више станова мери једним водомером.

Из образложења

Одредбом члана 35. Одлуке о комуналним делатностима („Службени лист општине Апатин“, број 3/90) прописано је да се утрошак воде у стамбеним зградама са више станова утврђује на основу количине исказане на водомеру, сразмерно броју корисника, по распореду који врши кућни савет.

Грађанин сматра да оспорене одредбе наведене одлуке нису у складу са Уставом СРЈ и законом, будући да не узимају у обзир постојање посебних водомера у појединим становима.

Оспорене одредбе наведене одлуке не прописују да грађанин не може уградити у свој стан посебан водомер. Гледано са тога становишта, не поставља се питање уставности оспорених одредби наведене одлуке. Одредбе оспорене одлуке не одnose се ни на једну слободу или право грађанина зајамчено Уставом СРЈ, па се питање уставности оспорене одлуке не поставља ни са тога становишта. Савезни уставни суд налази да оспорене одредбе нису противне ни одредби члана 118. став 1. Устава СРЈ о јавним овлашћењима која се поверавају предузећу или другој организацији — на основу закона, односно акта надлежног органа, и да је Општинска скупштина поступила, у овоме случају, у складу са Уставом СРЈ.

(Решење Савезног уставног суда, III У број 228/96, од 19. III 1997)

ПРИНУДНО ПОРАВНАЊЕ, СТЕЧАЈ И ЛИКВИДАЦИЈА — ОДРЕДБЕ О ЖАЛБИ

У случају принудног поравнања, стецаја или ликвидације задруге, закон не мора омогућити, у томе поступку, право на жалбу задругарима.

Из образложења

Одредбама члана 10. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији („Службени лист СФРЈ“, број 84/89, и „Службени лист СРЈ“, бр. 37/93 и 28/96) прописано је да се против решења донесеног у поступку по томе закону може изјавити жалба, ако тим законом није друкчије одређено; да рок за жалбу износи осам дана (ако тим законом није друкчије одређено) и да рок за жалбу тече од дана објављивања решења на огласној табли суда, односно од објављивања у „Службеном листу СРЈ“.

Група задругара Задруге Г., у Б., оспорила је уставност тих одредби, и уставност одредби (чл. 135. и члан 148) тога закона о поступању са непродатом имовином и друштвеном имовином која у поступку није распоређена. Задругари истичу да је право на жалбу требало признати и задругарима, а не само Задрузи, и да нема потребе за продају предузета, односно задруге у случају кал су у стечају све обавезе измирене и нема намирених поверилаца. Због тих разлога, оспорене одредбе наведеног закона нису, по њиховом мишљењу, сагласне са Уставом СРЈ.

Одбијајући покретање поступка за оцењивање уставности оспорених законских одредби, Савезни уставни суд закључио је, пре свега, да се разлози због којих се оспорава њихова уставност своде на питања целисходности, ваљаности усвојених решења.

Имајући у виду тај разлог оспоравања уставности наведених законских одредби, Савезни уставни суд одлучио је да не усвоји иницијативу за покретање поступка за оцењивање уставности у овоме случају. Целисходност појединог законског решења, уколико оно не садржи повреду Устава СРЈ, не може бити разлог за покретање поступка за оцењивање уставности одредби закона. Савезни уставни суд одлучује о томе да ли је одређена законска одредба сагласна са Уставом СРЈ. Савезни уставни суд не одлучује, дакле, по Уставу СРЈ, о ваљаности законских решења. Отуда, закон је могао право на жалбу

у поступку принудног поравнања, ликвидације и стечаја, уредити на начин прописан оспореним законским одредбама. А, уређујући та питања на изложени начин, законодавац није поступао противно Уставу СРЈ.

(Решење Савезног уставног суда, I У број 210/96, од 19. III 1997)

ИМОВИНА САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ — ГАРАЖЕ И ГАРАЖНА МЕСТА — ОТКУП

Не постоји уставна обавеза Савезне Републике Југославије да грађанима који су откупили стан у стамбеној згради која је имовина СРЈ омогући да на исти начин откупе гараже и гаражна места у тим зградама.

Из образложења

Одредбом члана 19. Закона о имовини Савезне Републике Југославије („Сл. лист СРЈ”, бр. 41/93, 24/94 и 30/96) прописано је да се пословни простор у стамбеним зградама (федерације), гараже и гаражна места могу продавати, сагласно одредбама тога закона, на основу јавног надметања.

Група грађана која је, сагласно одговарајућим прописима о томе, откупила станове у стамбеним зградама у имовини СРЈ сматра да оспорена законска одредба није сагласна са Уставом СРЈ због тога што им не омогућује да гараже и гаражна места у односним зградама стекну у својину на начин на који су стекли станове у тим зградама.

Савезни уставни суд одбио је покретање поступка за оцењивање уставности оспорене законске одредбе.

Неспорно је да је у овоме случају реч о стамбеним зградама, односно гаражама и гаражним местима која представљају имовину Савезне Републике Југославије којом она слободно располаже, по одредбама члана 20. Уставног закона за спровођење Устава СРЈ, и одредбама савезног закона о томе. Савезна држава омогућила је, по важећим прописима, носиоцима станарског права на станове у имовини Федерације откуп тих станова, по посебном поступку, што није случај са пословним простором, гаражама и гаражним местима. Из тога што је носиоцима станарског права омогућено да откупе станове чији су корисници, не исходи и право тих грађана да по истом поступку долазе до гаража, односно гаражних места, па ни онда кад је коришћење тих просторија било везано за коришћење стана савезних органа. Федерација је слободна да, уређујући режим коришћења и располагања имовином Савезне државе, пропише да се просторије о којима је реч могу отуђити из државне имовине на начин који није једнак начину на који грађани откупљују станове у којима су носиоци станарског права. Нема никакве обавезе Федерације да онима који су откупили станове омогући и откуп гаража и гаражних места на исти начин. Тиме што је прописала да се гараже и гаражна места, у овоме случају, могу продати само јавним надметањем, Федерација није повредила Устав Савезне Републике Југославије, па нема разлога за покретање поступка за одлучивање о уставности оспорене законске одредбе.

(Решење Савезног уставног суда, I У број 8/97, од 19. III 1997)

**Изабрао и приредио
Душан Гајић
саветник Савезног уставног суда**

**СА СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА
одржане 29. 08. 1997. године**

1. Комленац Влајко, дипломирани правник, рођен 22. 03. 1949. године, уписује се 02. 07. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Сремској Митровици, Стари мост 2.

2. Милков Весна, дипломирани правник, рођена 06. 08. 1966. године, уписује се 25. 07. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Стражиловска 21/2.

3. Дојчиновић Александар, дипломирани правник, рођен 05. 08. 1968. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Грчкошколска 6. — Брише се из Именика адвокатских приправника Дојчиновић Александар, адвокатски приправник код Ковачевић Бошка, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

4. Биорац Звонимир, дипломирани правник, рођен 15. 07. 1967. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Вере Павловић 7. — Брише се из Именика адвокатских приправника Биорац Звонимир, адвокатски приправник код Ристић Зорана, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

5. Шкорић Чедомир, дипломирани правник, рођен 06. 10. 1964. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Тургењева 5. — Брише се из Именика адвокатских приправника Шкорић Чедомир, адвокатски приправник код Милић Косте, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

6. Поповић Вујица, дипломирани правник, рођен 10. 01. 1951. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Бачкој Паланци, Југ Богдана 60. — Брише се из Именика адвокатских приправника Поповић Вујица, адвокатски приправник код Миладиновић Драгана, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

7. Маленица Никица, дипломирани правник, рођена 26. 09. 1970. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Васа Стајића 17. — Брише се из Именика адвокатских приправника Маленица Никица, адвокатски приправник код Марић Јованке, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

8. Маленица Гордана, дипломирани правник, рођена 26. 09. 1970. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са

седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Васе Стајића 17. — Брише се из Именика адвокатских приправника Маленица Гордана, адвокатски приправник код Милић Томислава, адвоката у Новом Саду, са даном 29. 08. 1997. године због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

9. Медић Горан, дипломирани правник, рођен 10. 05. 1958. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Бановцима, Стамбено пословни центар, ламела Б.

10. Закић Север, дипломирани правник, рођен 13. 11. 1962. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Кнежевцу, Краља Петра Првог Карађорђевића 33.

11. Масловарић Милош, дипломирани правник, рођен 08. 02. 1951. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Руми, Насеље Тивол ЈЛ-2-2/16.

12. Ђурић Драган, дипломирани правник, рођен 31. 01. 1960. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Старој Пазови, Светосавска 9.

13. Литричин Добривој, дипломирани правник, рођен 03. 04. 1927. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Кикинди, Милоша Великог 8.

14. Лукић Татјана, дипломирани правник, рођена 11. 12. 1961. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Руском Крстурџу, Сремског фронта 4.

15. Козомора Никола, дипломирани правник, рођен 22. 08. 1959. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Бачком Јарку, Новосадска 114.

16. Мартић Марија, дипломирани правник, рођена 15. 05. 1958. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Панчеву, Вука Караџића 4.

17. Каран Славољуб, дипломирани правник, рођен 18. 07. 1957. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Сремској Митровици, Занатлијска 8.

18. Недељков Сава, дипломирани правник, рођен 04. 01. 1960. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Ковину, Соње Маринковић 6.

19. Ђурђевић Петар, дипломирани правник, рођен 30. 05. 1960. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Старој Пазови, Ђирила и Методија 5.

20. Бошњак Бура, дипломирани правник, рођен 25. 04. 1933. године, уписује се 29. 08. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Сомбору, Штротсмајерова 4.

21. Младеновић Петар, дипломирани правник, рођен 01. 08. 1936. године, уписује се 01. 09. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Петроварадину, Прерадовићева 127.

22. Барјамовић Драгољуб, дипломирани правник, рођен 23. 03. 1951. године, уписује се 01. 09. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Петроварадину, Прерадовићева 127.

23. Јелушић Рајко, дипломирани правник, рођен 06. 09. 1956. године, уписује се 01. 09. 1997. године у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Лазе Телечког 6.

24. Уписује се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Јоцић Милена, рођена 24. 04. 1973. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Ристић Зорана, адвоката у Новом Саду, дана 29. 08. 1997. године.

25. Уписује се у Именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Прћић Дражен, рођен 01. 11. 1967. године, на адвокатско-приправничку вежбу код Прћић Миливоја, адвоката у Суботици, дана 01. 09. 1997. године.

26. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Литрићин Добравој, адвокат у Кикинди, са даном 28. 08. 1997. године, због пензионисања.

27. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Бошњак Бура, адвокат у Сомбору, са даном 28. 08. 1997. године, због пензионисања.

28. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Војновић Миодраг, адвокат у Белој Цркви, са даном 30. 05. 1997. године, због пензионисања. — Окука Зоран, адвокат у Белој Цркви, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Војновић Миодрага.

29. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Цинић др Сенад, адвокат у Суботици, са даном 31. 07. 1997. године, због заснивања радног односа. — Болаи Атила, адвокат у Суботици, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Цинић др Сенада.

30. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Абрамовић Нада, адвокат у Врбасу, са даном 01. 08. 1997. године, на лични захтев. — Томић Видовић Љиљана, адвокат у Врбасу, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Абрамовић Наде.

31. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Терзић Дејан, адвокат у Сомбору, са даном 22. 07. 1997. године, због заснивања радног односа. — Зубац Видомир, адвокат у Сомбору, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Терзић Дејана.

32. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Безбрадица Стево, адвокат у Сремској Митровици, са даном 29. 08. 1997. године, на лични захтев. — Каран Славољуб, адвокат у Сремској Митровици, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Безбрадица Стеве.

33. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Будинчевић Јулијана, адвокат у Новом Саду, са даном 24. 08. 1997. године, због заснивања радног односа. — Обрадовић Мирослав, адвокат у Новом Саду, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Будинчевић Јулијане.

34. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Недељков Владимир, адвокат у Зрењанину, са даном 05. 08. 1997. године, услед смрти. — Аврамов Душко, адвокат у Зрењанину, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Недељков Владимира.

35. Брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине Јовичић Љиљана, адвокат у Суботици, са даном 31. 08. 1997. године, на лични захтев. — Батинић Миодраг, адвокат у Суботици, одређује се за преузимаатеља адвокатске канцеларије Јовичић Љиљане.

36. Брише се из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине Каурин Драгана, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Иванчин Николе, адвоката у Новом Саду, са даном 30. 06. 1997. године. — Радованац Небојша, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Мумин Александра, адвоката у Новом Саду, са даном 09. 08. 1997. године.

38. Брише се из Именика адвокатских приправника Адвокатске коморе Војводине Николић Наташа, адвокатски приправник у Новом Саду, на адвокатско-приправничкој вежби код Димитрић Јове, адвоката у Новом Саду, са даном 10. 06. 1997. године.

39. Узима се на знање да је Макаји Славко, адвокат у Руском Крстур, након привремене спречености, наставио са радом почев од 01. 09. 1997. године. — Букано-

вић Василије, адвокат у Кули, разрешава се дужности привременог заменика Макаји Славка, адвоката у Руском Крстурју.

40. Узима се на знање да је Босанчић Гордана, адвокат у Новом Саду, привремено спречена да обавља адвокатску делатност почев од 16. 06. 1997. године, због одржавања трудноће. — Пауновић Гордана, адвокат у Новом Саду, поставља се за привременог заменика Босанчић Гордани, адвокату у Новом Саду.

41. Узима се на знање да је Ковачев Миодраг, адвокат у Беочину, привремено спречен да обавља адвокатску делатност почев од 19. 08. 1997. године, због болести. — Веселиновић Предраг, адвокат у Новом Саду, поставља се за привременог заменика Ковачев Миодрагу, адвокату у Беочину.

42. Узима се на знање да је Толди Анастасија, адвокат у Суботици, привремено спречена да обавља адвокатску делатност почев од 01. 07. 1997. године, због породилског одсуства. — Де Негри Карло, адвокат у Суботици, поставља се за привременог заменика Толди Анастасији, адвокату у Суботици.

43. Узима се на знање да је Киселички Даница, адвокатски приправник у Новом Саду, прекинула адвокатско-приправничку вежбу код Рапајић Владете, адвоката у Новом Саду дана 23. 08. 1997. године, те да исту наставља код Хоровиц Владимира, адвоката у Новом Саду дана 25. 08. 1997. године.

44. Узима се на знање да је Рис Стојанка, адвокат у Новом Саду, преселила седиште своје адвокатске канцеларије у Темерин, Новосадска 17, почев од 15. 07. 1997. године.

45. Узима се на знање да је Миљачки Стеван, адвокат у Суботици, преселио седиште своје адвокатске канцеларије у Таванкут, Јована Микића 1, почев од 01. 07. 1997. године.

46. Узима се на знање да је Влаховић Владета, адвокат у Суботици, преселио седиште своје адвокатске канцеларије у Банатски Карловац, ЈНА 16, почев од 21. 07. 1997. године.

47. Узима се на знање да је Буркић Милка, адвокат у Новом Саду, преселила седиште своје адвокатске канцеларије у Сремску Каменицу, Бранка Ђопића 23, почев од 01. 08. 1997. године.

48. Узима се на знање да је Вереш Јосип, адвокат у Новом Саду, преселио седиште своје адвокатске канцеларије у Суботицу, ЈНА 4, почев од 01. 08. 1997. године.

49. Узима се на знање да је Вукашиновић Гордана, адвокат у Новом Саду, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Змај Јовина 21/1, почев од 01. 07. 1997. године.

50. Узима се на знање да је Раковић Бране, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Максима Горког 8/а, почев од 21. 07. 1997. године.

51. Узима се на знање да је Етински Вељко, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Косовска 41/а, почев од 10. 07. 1997. године.

52. Узима се на знање да је Баћановић Здравко, адвокат у Србобрану, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Светог Саве 13, почев од 10. 07. 1997. године.

53. Узима се на знање да је Бевц Борис, адвокат у Панчеву, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Браће Јовановића 24, почев од 14. 07. 1997. године.

54. Узима се на знање да је Борђевић Божена, адвокат у Ковачици, преселила своју адвокатску канцеларију на адресу Масарикова 65, почев од 15. 07. 1997. године.

55. Узима се на знање да је Мијатов Војислав, адвокат у Вршцу, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу Стеријина 6/10, почев од 01. 08. 1997. године.

56. Узима се на знање да је Анђелков Јован, адвокат у Ковину, преселио своју адвокатску канцеларију на адресу ЈНА 18, почев од 21. 07. 1997. године.

57. Узима се на знање да је Обшуст Павел Јан, адвокат у Новом Саду, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Вука Караџића 2, почев од 01. 08. 1997. године.

58. Узима се на знање да је Хаци Борјановић Соња, адвокат у Новом Саду, преслила своју адвокатску канцеларију на адресу Јована Бошковића 8/1, почев од 25. 08. 1997. године.

59. Узима се на знање да је Војновић Бранка, адвокат у Новом Саду, преслила своју адвокатску канцеларију на адресу Јована Бошковића 8/1, почев од 25. 08. 1997. године.

60. Узима се на знање да је Макљеновић Горан, адвокат у Зрењанину, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Булевар ослобођења 8, почев од 11. 08. 1997. године.

61. Узима се на знање да је Лончарски Србан, адвокат у Зрењанину, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Булевар ослобођења 8, почев од 11. 08. 1997. године.

62. Узима се на знање да је Биро Чаба, адвокат у Суботици, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Штросмајерова 6/1, почев од 01. 08. 1997. године.

63. Узима се на знање да је Бекић Небојша, адвокат у Панчеву, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Змај Јовина 2/3, почев од 22. 08. 1997. године.

64. Узима се на знање да је Гуцуња др Јован, адвокат у Новом Саду, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Петра Драпшина 48, почев од 01. 09. 1997. године.

65. Узима се на знање да је Гуцуња Милан, адвокат у Новом Саду, преслио своју адвокатску канцеларију на адресу Петра Драпшина 48, почев од 01. 09. 1997. године.

66. Одобрава се уговор о заступању, закључен дана 15. 06. 1997. године између ПТП „СЛАВЕС“ експорт-импорт д.о.о. из Сенте, и Заједничке адвокатске канцеларије Борђевић Александра и Зорана, адвоката у Сенти.

67. Одобрава се уговор о заступању, закључен дана 10. 06. 1997. године између СЗР Погребна служба „Максимовић“ из Новог Сада и Војновић Томислава, адвоката у Новом Саду.

68. Одобрава се уговор о заступању, закључен дана 15. 07. 1997. године између ПП „СМАРКОМ“ п.о. из Сенте, и Заједничке адвокатске канцеларије Борђевић Александра и Зорана, адвоката у Сенти.

69. Одобрава се уговор о заступању, закључен дана 05. 08. 1997. године између Предузећа „Мамбо“ из Сенте и Фењсароши Золтана, адвоката у Сенти.

Управни одбор

Теме „Гласника“ за 1997/1998 годину:

РЕФОРМА КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА (рок за предају радова 15. XI 1997)

ПРАВО И ПОЛИТИКА (рок за предају радова 31. XII 1997)

СУДСКА ПРАКСА И ПРИМЕНА ПРАВА (рок за предају радова 1. II 1998)

ГРАЂАНСКА НЕПОСЛУШНОСТ (рок за предају радова 1. III 1998)

ВАЛТАЗАР БОГИШИЋ И ОПШТИ ИМОВНИ ЗАКОНИК ЗА КЊАЖЕВИ-

НУ ЦРНУ ГОРУ (рок за предају радова 1. VI 1998)

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДРЖАВЉАНА БИВШИХ РЕПУБЛИКА СФРЈ НА
ТЕРИТОРИЈИ СРЈ (рок за предају радова 1. IX 1998)

Уређивачки одбор „Гласника“ моли своје сараднике да текстове за
објављивање опреме уважавајући следеће сугестије:

- име, презиме, звање и занимање аутора исписати у левом углу прве страни-
це изнад наслова, у прилозима за рубрике „чланци“ и „расправе“, а за ру-
брику „прикази“ и остале рубрике, на крају текста;
- радове куцати на пуној хартији само са једне стране листа, са таквим про-
редом и рубом да на једној страни има око 28 редова са по 60 словних
места у реду;
- обим радова не би требало да прелази за чланке 15 страница, за расправе
10 страница, а за приказе и остале прилоге 6 страница;
- речи које треба да буду штампане латиницом, подвући црвеним, а речи које
треба да буду штампане курсивом подвући црним или плавим;
- фусноте сврстати по редним бројевима на крају текста, у истом прореду
као текст, уз навођење података овим редом: име или иницијал имена и
презиме аутора, назив дела или часописа, број књиге или тома (ако посто-
је), место издавања, година издавања (за часописе број и годиште), број
странице (иза скраћенице стр.); ознаку оп. cit. користити уместо назива де-
ла и места и године издавања када се исто дело поново цитира на прескок,
а ознаку ibid. када се исто дело цитира узастопно;
- радове треба потписати и уз њих приложити податке о адреси, броју теле-
фона и броју жиро рачуна аутора;
- уз чланке је пожељно приложити сажетак на српском (иза наслова) и ен-
глеском језику (иза завршетка текста), са кључним речима, не дужи од по-
ловине једне куцане странице.

ГЛАСНИК АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

излази 12 пута годишње
у месечним свескама

Оснивач, власник и издавач: Адвокатска комора Војводине.
Годишња претплата: за земљу 180,00 дин., за иностранство
40 USA долара (жиро-рачун број 45700-678-2-2047
са назнаком „за Гласник“)

Овај број закључен је 15. IX 1997. године.

Према мишљењу Секретаријата за информације
Републике Србије бр. 413-01-412/91-01 од 11. априла
1991. године на ову публикацију плаћа се основни
порез на промет по Тарифном броју 8. став 1. тачка 1.
алинеја 10. Тарифе основног пореза на промет.

Компјутерски слог: Младен Мозетић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Штампа: ГРАФО-ОФСЕТ, Сремска Каменица

